

ŠTÚDIE

„EFFICIAT TE DEUS EQUITEM BONUM ET HONORABLEM IN HONOREM DOMINI ET SANCTI GEORGII.“¹

(RYTIERSKE PASOVANIE AKO PREDPOKLAD PREPOŽIČANIA INSÍGNIÍ NIEKTORÝCH PANOVNÍCKYCH (DYNASTICKÝCH) A ZÁSLUŽNÝCH RADOV)

IGOR GRAUS

GRAUS, I.: Knights' dubbing as a prerequisite of renting insignia to some monarchical or dynastic orders of knighthood and orders of merit. *Vojenská história*, 3, 14, 2010, pp. 3-26, Bratislava.

The study presents the topic of „Knight's accolade-or dubbing“ in a completely different view, actually in connection with awards in form the monarchical or dynastic orders of knighthood and orders of merit. The beginning of the study focuses on the phenomenon of knights dubbing started back in 11th century. The author describes in detail the role of the key act of dubbing- by a tap; either as a slight blow, an embrace hug, or in a form of a kiss and a hand-shake representing the moment of promotion of the accolade. Meanwhile he describes a mass accolades or self-dubbing. The centre of the study focuses on the revival of the reminiscences on the knighthood by the founders of several modern awards in form the monarchical or dynastic orders of knighthood and orders of merit; who before the distribution of insignia performed the act of dubbing. The author precisely describes individual act of dubbing required by the regulations of some modern awards. In addition, he looks at all the remaining relicts of the orders of knighthood or the chivalry or the knighthood surviving in the means of the dubbing. Namely there were the acts of: a ritual bath; consecrating weapons; a ritual dialogue to find an intention to join the knighthood; as well as making an oath. The reasons of preservation of such relicts were mere misrepresentation of the modern appraisals as direct successors of the old medieval orders of knighthood or chivalry or their representation in the modern means. Additionally, it was an effort to raise the exclusivity of the ranks.

1 Formula použitá pri pasovaní na rytiera Radu Zlatého rúna v roku 1694. Cituje LÜNIG, Johann Christian. *Theatrum ceromiale historico – politicum, oder historisch – und politischer Schau – Platz aller Ceremonien welche so wohl an europäischen Höfen, als auch sonst bey vielen Illustren Fällen beobachtet worden*. Anderer Theil. Leipzig: Moritz Georg Weidmann, 1720, s. 1126.

Faleristics. Monarchical or dynastic orders of knighthood and orders of merit. Knights relicts. Knights dubbing.

Slovenská historiografia donedávna nevenovala takmer žiadnu pozornosť problematike stredovekého rytierstva, a už vôbec ju nezaujímali jeho esenciálne formálne prvky, medzi ktorými malo kľúčové postavenie práve rytierske pasovanie, ktoré bolo ústredným momentom každej slávnostnej investitúry nového rytiera. Problematike rytierstva a v rámci nej obradu kreovania nových rytierov najväčšiu pozornosť venoval Vladimír Segeš, ktorý však ťažisko svojich výskumov celkom prirodzene položil na vojenské aspekty stredovekého rytierstva.² Jedinú prácu venovanú výlučne obradu pasovania predstavuje štúdiá Petry Koóšovej, ale ani ona však uvedenú problematiku nemohla riešiť vo všetkej komplexnosti, a tak sa stala akýmsi prehľadom či skôr úvodom do problematiky, ktorá si však vyžaduje ďalšie spracovanie. Hoci sa v krátkosti zmienila aj o pasovaní v súvislosti s prepožičaním insígnii uhorského rádu Draka a kreovaním uhorských rytierov Zlatej ostrohy, prepojení sveta rytierstva so svetom vyznamenaní však nevenovala žiadnu pozornosť.³ Rovnaký charakter má stručná zmienka o pasovaní aj v práci Daniely Dvořákovéj.⁴ Informatívny charakter má aj zmienka o pasovaní z pera Michala Slivku.⁵ Skúmanej problematike, čiže spojeniu novovekých vyznamenaní so stredovekým rytierstvom, sa, paradoxne, doposiaľ nevenovala nielen iba mladá slovenská historiografia, čo by bolo vzhľadom na výrazne úzko špecializovanú problematiku a obmedzený počet historikov celkom pochopiteľné, neskúmali ju však ani početní zahraniční historici rytierstva alebo faleristici. Ich výstupy sa zväčša obmedzovali iba na príležitostné konštatovania niektorých prvkov rytierstva vo vyznamenaniach, ale výlučne v spojitosti s výskumom dejín konkrétnych vyznamenaní bez zohľadnenia širších súvislostí a bez príslušného teoretického rozboru.

Rytierskeho pasovania v súvislosti s uhorským rádom Draka a pseudorádom Zlatej ostrohy sa dotkli aj niektoré naše staršie štúdiá, pasovanie však ani zďaleka nebolo ich ústrednou problematikou.⁶ Pretože sa v súčasnosti zaoberáme komplexným výskumom rytierskych relikto v panovníckych (dynastických) a záslužných radoch, čiže v nositeľných a neprenosných vyznamenaniach vo faleristickom ponímaní, predložená štúdiá sa pokúša aspoň čiastočne uvedenú medzeru vyplniť a je prvým pokusom o priblíženie rytierskeho pasovania –

2 SEGEŠ, Vladimír. *Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zretelom na Slovensko*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2004, SEGEŠ, Vladimír. *Bojové zápomenia a rytierske hry zvané turnaje*. In: SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena: *Miles semper honestus*. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2007, s. 53-62., SEGEŠ, Vladimír. *Piliere rytierstva. Stredovekí rytieri a ich svet*. In *História. Revue o dejinách spoločnosti* 9, Bratislava 2009, č. 3 – 4, s. 11-16., SEGEŠ, Vladimír. *Svet rytierov. Stredovekí rytieri*. Nástený kalendár Vojenského historického ústavu v Bratislave 2010. Bratislava : Vojenský historický ústav 2010, textová časť kalendára.

3 KOÓŠOVÁ, Petra. *Ceremoniál pasovania na rytiera*. In MELIŠ, Ján (ed.). *Rytierstvo. Element v živote stredovekého človeka*. Zborník príspevkov z rovnomeného sympózia Trnava, 5. – 7. novembra 2004. Trnava : Trnavský historický spolok – historická sekcia Univerziténeho pastoračného a dobrovoľníckeho centra v Trnave, 2005, s. 25-43.

4 DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho kráľ. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský. Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zretelom na územie Slovenska*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2003, s. 21-12.

5 SLIVKA, Michal. *Symbolika výzbroje a výstroja*. In NEKUDA, Vladimír – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk – KOUŘIL, Pavel (ed.): *Archaeologia historica* 27/02. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 595.

6 GRAUS, Igor. *Laické rytierske rády v Uhorsku 14. – 20. storočia*. (Stav a perspektívy výskumu.) In *Vojenská história* 3, 1999, č. 2, s. 3-27, GRAUS, Igor. *Uhorský rád Draka a jeho insígnie*. In *Vojenská história* 9, 2006, č. 4, s. 3-5.

esenciálneho prvku obradu rytierskej investitúry ako základného segmentu z bohatého zásobníka rytierskych reliktov vo vyznamenaniach. Hoci budeme skúmať predovšetkým aplikáciu samotného pasovania, ako základného predpokladu prepožičania insígnií panovníckych (dynastických) a záslužných radov, skúmať budeme aj všetky ostatné formálne prvky, ktoré súviseli s pasovaním: opytovanie sa, rituálny kúpeľ, posväcovanie zbraní a prísahu, čiže všetky tie základné stavebné prvky, z ktorých pozostával slávnostný obrad investitúry a jeho následnú transpozíciu do stanov jednotlivých vyznamenaní.

Ústredným momentom, ktorý odlišoval šľachtického alebo nešľachtického rytiera – bojovníka od rytiera – predstaviteľa osobitného sociálneho stavu spoločnosti, pritom nebol obrad opásania opasku s mečom a pripnutie ostrôh, ktorý v najjednoduchšej podobe predstavoval iba slávnostné odovzdanie zbraní novému bojovníkovi (toto sa tradične spájalo s obradom iniciácie alebo dovŕšenia dospelosti a neobsahovalo žiadne poukazy na osobitný sociálny stav), ale až proces „robenia rytiera“ (*militem facere*),⁷ ktorý bol špeciálnym obradom, bezprostredne nadväzujúcim na jednoduchý obrad posvätenia a odovzdania zbraní.⁸ Pri pasovaní rytierov pritom nezanedbateľnú rolu zohrávala cirkev, pretože s postupnou premenou nazerania cirkvi na vojnu a jej aktérov, ktorí sa s blížiacim príchodom osláv milénia Kristovho narodenia dostávali do čoraz negatívnejšieho svetla a čoskoro stáli v ostrom protiklade k novovytvorenému obrazu mierovej spoločnosti, založenej na všeobecnom pokání, očistení sa od hriechov a nepoužívaní násilia, sa obrad rytierskeho pasovania čoraz viac dostával pod jej vplyv. Cirkev sa navyše usilovala presadzovaním koncepcie „Božieho mieru“ pod trestom exkomunikácie regulovať a redukovať nielen ozbrojené konflikty šľachty, ale aj vojnové hry v podobe rytierskych turnajov.⁹ V rovnakej nemilosti cirkvi sa však o niečo neskôr ocitalo aj formovanie najstarších laických rytierskych rádov. Uznesenia cirkevných koncilov vo Valencii z roku 1248 a v Avignone z roku 1281 zakazovali ešte zakladanie a ďalšiu činnosť rôznych sprisahanectiev, zväzov, spoločností a spolubratstiev miest, hradov, šľachticov, mešťanov a iných osôb žijúcich v mestách a hradoch, a to ako duchovných, tak aj svetských.¹⁰ Oproti tomu uznesenie avignonského koncilu z 18. júna 1326 už zakazovalo zakladanie čisto šľachtických rytierskych spoločností v juhofrancúzskych cirkevných provinciách Arles, Aix a Embrun. Predmetom zákazu pod hrozbou exkomunikácie bolo stretávanie sa rytierov na vopred určených miestach a na zasadaniach, na ktorých si spomedzi seba volili vodcov, prisahali im vernosť, poslušnosť a vzájomnú podporu, ako aj

7 Nie však *militiam facere*, táto formulácia znamenala vykonávanie rytierstva, čiže smelých rytierskych činov a nemala nič spoločné s pasovaním za rytiera. LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (ed.) *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 588.

8 BARBER, Richard. *The Knight and Chivalry*. Revised edition. Woodbridge: The Boydell Press, 1995, s. 23-25.

9 Prvý z dlhšej série neúspešných cirkevných zákazov rytierskych turnajov sa datuje od spojeného koncilu v Clermonte a Remesi (1130). Turnaje sa pritom konali na šľachtických dvoroch (a neskôr aj v meštianskom prostredí) napriek hrozbám odmietnutia poskytnutia rozhršenia a nepovolenia kresťanského pohrebu. Akonský biskup Jakub z Vitry v jednom svojom exemple na bedrá rytierov, účastníkov turnajov, dokonca preniesol všetkých sedem hlavných hriechov. KRÜGER, Sabine. Das kirchliche Turnierverbot im Mittelalter. In FLECKENSTEIN, Johann (ed.). *Das ritterliche Turnier im Mittelalter. Beiträge zu einer vergleichenden Formen- und Verhaltungsgeschichte der Rittertums*. Veröffentlichungen des Max – Planck – Institut für Geschichte, Band 80. Göttingen 1985, s. 401-402., VITRY, Jakub. Ad potentes et milites. In LE GOFF, J. *Středověká imaginace*. Praha 1998, s. 219-221.

10 HEYDENREICH, Bernhard. *Ritterorden und Rittergesellschaften. Ihre Entwicklung vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit. Ein Beitrag zur Phaleristik*. Inaugural – Dissertation, Julius – Maximilians Universität zu Würzburg 1960, s. 24.

pomoc všetkých členov navzájom. Koncil zakázal aj obliekanie rytierov do jednotných odevov a nosenie jednotných insígnií týchto spoločností.¹¹

Už približne od 11. storočia, v dôsledku nedostatočnej sily panovníckej moci udržiavať systém a verejný poriadok, sa cirkev pokúsila touto úlohou poveriť rytierstvo, ktoré poskytovalo svoje zbrane na priamu ochranu cirkvi a jej majetku. Pri týchto príležitostiach dochádzalo k rituálnemu posväcovaniu a odovzdávaniu zbraní, to však nemalo povahu rytierskeho pasovania, pretože výsledkom nebolo „vytvorenie“ rytiera, ale iba jeho poverenie konkrétnou ochrannou úlohou.¹² Týkalo sa to aj opásania rytierskym opaskom. Hoci už v období pred 11. storočím pramene často obsahujú informáciu o prijatí alebo odobratí „*cingulum militiae*“, opätovne išlo o iba symbolické prevzatie verejnej funkcie, a nie o vstup do rytierskeho stavu. Rovnaký obrad sa štandardne odohrával počas kráľovských korunovácií. Ani v tomto prípade však nešlo o kreovanie nového rytiera, ale výlučne iba o symbolické prevzatie moci. Popri korune, žezlu a iných regáliách asistoval aj meč, ktorý predstavoval symbol nielen vojenskej moci, ale aj výkonu práva a spravodlivosti, ako aj zabezpečovania bezpečnosti.¹³

Od konca 11. storočia však dochádzalo ku skutočnému rytierskemu pasovaniu, pričom do tohto procesu zasahovala aj cirkev. Snahou o prevzatie aktívnej účasti pri odovzdávaní zbraní a pasovaní rytierov sa pokúšala novým rytierom vštípiť myšlienky o hriechnosti vojny a ozbrojenej agresivity, pokiaľ by neboli zamerané na obranu slabých, kvôli pomste nepotrestaných zločínov a na rozšírenie vplyvu kresťanstva.¹⁴ Tieto myšlienky v rovnakom období na teoretickej úrovni rozbral Bonizon, biskup zo Sutri¹⁵, a od 1. tretiny 14. storočia bol v platnosti aj prvotný morálny kódex rytierstva, ktorý v podobe ôsmich základných rytierskych povinností definoval Guillaume Durand z Mende, biskup z Cambrai.¹⁶ Nakoľko sa však podriadenie rytierstva pod autoritu cirkvi nepodarilo realizovať v požadovanej miere, cirkev s úspechom agresivitu bojovnej šľachty nasmerovala mimo hraníc kresťanského Západu, pričom to paradoxne považovala za vyústenie dovtedajších mierových ustanovení.¹⁷ Významný prielom vo vnímaní rytierstva pritom predstavoval vznik duchovno rytierskeho rádu templárov, ktorý Bernard z Clairvaux dokázal povýšiť na ideu a zároveň toto „nové rytierstvo“ postavil do ostrého protikladu voči svetskému rytierstvu.¹⁸

11 De societatibus, colligationibus et coniucationibus, quas confratrias appellant, radicibus exstirpandis. Concilium Avenionense a trium provinciarum praesulibus celebratum in monasterio S. Ruffi, 18. jun. Ann. Dom. MCCCXXVI., článok XXXVII. In MANSI, Giovanni Domenico: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. Tomus XXV. Venetis 1782, s. 763-764.

12 CONTAMINE, Philippe. *Válka ve středověku*. Praha : Argo, 2004, s. 320.

13 FLORI, Jean. *Rytíři a rytířství ve středověku*. Praha : Vyšehrad, 2008, s. 184-186.

14 DUBY, Georges. *Neděle u Bouvines*. 27. červenec 1214. Praha : Argo, 1997, s. 69-74.

15 Jednu kapitolu svojho diela Liber de vita christiana z obdobia po roku 1082 venoval povinnostiam rytierov. Mali zachovávať vernosť svojmu pánovi, chrániť ho a podporovať aj za cenu vlastného života, vyvarovať sa rabovania, mali prenasledovať kacírov a schizmatikov, brániť chudobných, vdovy a siroty a nikdy nemali porušiť danú prísahu. CONTAMINE, ref. 12, s. 319.

16 Rytier sa má každodenne zúčastniť omše bez svätého prijímania, v prípade potreby má za vieru obetovať aj svoj život, má ochraňovať vdovy a siroty, má sa zdržať účasti v nespravodlivých vojnách a odmietnuť pomoc v nespravodlivých záležitostiach, má chrániť nevinných, ktorí sú utláčaní, má byť neustále pokorný, ochraňovať majetky svojich poddaných a má byť verný voči svojmu panovníkovi. DU PUY DE CLINGCHAMPS, Philippe. *La chevalerie*. Paris : Presse Universitaire de France, 1982, s. 52-53.

17 LE GOFF, SCHMITT, (ed.), ref. 7, s. 593.

18 Podrobnejšie GRAUS, Igor. K úlohám a postaveniu svätcov v laických rytierskych rádoch a záslužných vyznameniach. In KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav (ed.) *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti II*. Bratislava : Chronos, 2006, s. 39-52.

Ako sme už uviedli, najstaršie záznamy o obradoch rytierskeho pasovania s aktívnou účasťou cirkvi pochádzajú z konca 11. storočia, pričom sa v nich postupne uplatňovali čoraz komplexnejšie liturgické prvky. Prvý liturgický poriadok pasovania na rytiera však pochádza až z konca 13. storočia¹⁹, a v priebehu 14. storočia sa zaradil do *Pontificale Romanum*.²⁰ Zamýšľaný prienik do obradu odovzdávania zbraní a pasovania rytierov, ktorý sa mal stať obradom porovnateľným s kráľovským pomazaním, sa však u rytierov nestretol s úplným porozumením a postupne sa v týchto obradoch posilňovali svetské prvky na úkor liturgických. V priebehu 15. storočia sa už nepoužíval nielen rituálny očistný kúpeľ a nočné bdenie v modlitbách pred obradom, ale často sa nevyžadovala ani prisaha a opásanie rytierskym opaskom, a pasovanie sa obmedzilo iba na úder mečom alebo rukou.²¹ Pasovanie rytierov duchovnou osobou pritom nepovažovali za vhodné ani samotní príslušníci duchovných rytierskych rádoov.²²

Zásadným a rozhodujúcim prvkom v kreovaní nového rytiera bol špecifický dotyk mečom alebo úder rukou, nasledovaný objatím a bozkom na ústa. Hoci podoba obradu pasovania často mávala rozmanité podoby, jediným nemenným prvkom v nich bol fyzický dotyk.²³ Práve on predstavoval dovŕšenie premeny nerytiera na rytiera, ako to potvrdil aj dobový ideológ rytierstva, francúzsky rytier Geoffroi de Charny.²⁴

Kľúčovú úlohu dotyku ako ústredného momentu obradu potvrdzuje aj autor anonymnej poémy *L'ordene de chevalerie* z obdobia okolo roku 1220. V nej si zajatý kresťanský rytier Hughues (Hue) de Tabarie mohol slobodu vykúpiť práve pasovaním sultána Saladina. Hue síce vykonal všetky predpísané úkony s podrobným vysvetlením významu a symboliky jednotlivých krokov, ktoré urobil, ale odmietol mu udeliť záverečný rituálny úder. Zdôvodnil to síce tým, že ako zajatec si nemôže dovoliť zdvihnúť ruku na svojho väzňateľa, ale podtext jednoznačne naznačuje odmietnutie dokonania vytvorenia nekresťanského rytiera.²⁵

Už od prvopočiatku sa tento proces pod svoju kontrolu usilovala dostať cirkev, napriek všeobecne prijímanému postoju šľachty, že rytiera môže „robiť“ (pasovať) iba rytier. Toto presvedčenie dostalo aj svoju konkrétnu náplň – rada mesta Londýn v roku 1102 stanovila,

19 SCHMITT, Jean – Claude. *Svět středověkých gest*. Praha : Vyšehrad, 2004, s. 156.

20 De benedictione novi militis. De creatione Militis regularis. In Pontificale Romanum. Jussu editum a benedicto XIV. et Leone XIII. recognitum et castigatum. Fasc. VI. Elektronická verzia dostupná na internete in: www.liturgialatina.org/pontificale/000.htm

21 FLORI, ref. 13, s. 193-194.

22 František Jozef, gróf Thurn, od roku 1777 rytier toskánskeho rádu Svätého Štefana v súvislosti s pasovaním Františka Serafina, grófa z Vrtby za rytiera tohto rádu považoval „za veľmi neobvyklé vidieť biskupa s mitrou a barlou pri akte žehnaní, ako pri tom v ruke drží meč, ktorým pasuje prijímaného šľachtica na rytiera, zatiaľ čo on sám nie je členom rytierskeho vojenského rádu“. Toto biskupské pasovanie bolo skutočne jediným pasovaním príslušníka českej šľachty za rádového rytiera duchovnou osobou, štandardne ho vykonával niektorý zo starších rytierov rádu. BARSANTI, Danilo. Mezi Pisou a Prahou. Rád svätého Štěpána v Čechách. In *Paginae historiae*, roč. 14, 2006, č. 14, s. 152.

23 WEISS, Victoria L. The medieval knighting ceremony in Sir Gawain and the Green Knight. In *The Chaucer review*, 1978, roč. 12, č. 3, s. 183.

24 „Potom rytieri, ktorí udeľujú rytierstvo, ich pobožkajú na znamenie potvrdenia (rytierskeho) stavu a ich prijatia (do neho) a pretože v nich musí byť mier, láska a vernosť, musia sa takto zo všetkých svojich plných sŕdc a keďkoľvek budú môcť, usilovať o podporu (rytierskeho) stavu. Potom im títo rytieri musia dať úder – collée na znamenie, že musia mať navždy na mysli rytiersky stav, ktorá prijali a vykonávať všetky aktivity, ktoré sa týkajú tohto stavu.“ KAEUPER, Richard W. – KENNEDY, Elspeth (ed.). *The Book of Chivalry of Geoffroi de Charny. Text, Context and Translation*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1996, s. 170-171.

25 DE BARBAZAN, Étienne (ed.). *L'Ordene de chevalerie avec une dissertation sur l'origine de la langue française...* Nouvelle édition, augmentée et revue sur les manuscrits de la Bibliothèque Impériale, par M. Méon, employé sur manuscrits de la même bibliothèque. Paris : B. Warée, 1808, s. 59-82.

že opáti nemôžu pasovať rytierov. Rovnaký postoj sa opakoval aj v zakladajúcej listine opátstva v Readingu z roku 1125, kde sa výslovne uvádza, že opát nemôže robiť rytierov, s výnimkou tých, ktorí sú oblečení vo svätom odeve Krista,²⁶ čiže rytierov duchovných rytierskych rádov.

Hoci aragónsky filozof a polyhistor Ramon Llull vôbec nič nevedel o existencii laických rytierskych rádov, pretože koncom 13. storočia jednoducho ešte neexistovali, samotné rytierstvo považoval za „čestné povolanie, nadvšetky vyššie uvedené povolania, stavy alebo hodnosti na svete s výnimkou kňazstva, ktorému prináleží obeta z oltára“.²⁷ Jeho apoteóza rytierstva, napísaná pravdepodobne v rokoch 1279 – 1281, na dlhé stáročia ovplyvnila pohľad na svet profánneho rytierstva a stala sa najpopulárnejšou univerzálnou príručkou alebo rytierskym manuálom, z ktorého čerpali všetci ďalší stredovekí teoretici rytierstva. Obrad pasovania na rytiera opisoval ako komplex na seba nadväzujúcich úkonov s liturgickým podtextom. Budúci rytier sa musel v prvom rade vyznať zo svojich hriechov, v predvečer pasovania musel držať pôst a zároveň celú noc prebdiť v modlitbách. Pasovaniu predchádzala omša. Po omši panošovi pred oltárom iný rytier opásal rytiersky pás s mečom na znamenie „cudnosti a spravodlivosti“, udrel ho plochou stranou čepele meča (*collée*), aby si zapamätal svoj rytiersky sľub a nezabudol na „veľkú úlohu, ku ktorej sa zaviazal a na veľkú poctu, ktorú získal vstupom do rytierskeho stavu“. Na záver ho pobožkal.²⁸

Takmer navlas rovnaký obrad rytierskeho pasovania popísal Geoffroi de Charny vo svojom diele z polovice 14. storočia – po spovedi však navyše nasledoval rituálny kúpeľ, oblečenie do nového odevu (pričom každá jeho súčasť a každá použitá farba, zbraň a súčasť výstroje mala rovnako ako u Llulla svoj presný symbolický význam) a opásanie obyčajným bielym, nie však rytierskym opaskom.²⁹ Po oblečení sa budúci rytier v sprievode iných rytierov odobral do kostola, v ktorom prebdel celú noc v modlitbách. Ráno po omši dostal dve zlaté ostrohy od dvoch rôznych rytierov a následne rytier, ktorý viedol obrad s mečom v ruke, kandidáta na rytierstvo pobožkal a až potom nasledoval rituálny úder (*collée*).³⁰ Rovnaký priebeh pasovania opisujú aj ďalšie dobové rytierske manuály a tento obrad, či už vo svojej komplexnej podobe, alebo častejšie iba prostredníctvom niektorých svojich súčastí, sa premietol aj do praxe laických rytierskych rádov a neskôr aj početných panovníckych (dynastických) a záslužných radov, čiže vyznamenaní.

Hoci už Llull zastával názor, že najlepšou príležitosťou pre rytierske pasovanie sú Vianoce, Veľká noc alebo svätodušné sviatky,³¹ pasovanie sa okrem nich zvyklo konať nielen pri najrôznejších významných príležitostiach, akými boli napríklad panovnícke korunovácie, svadby a rytierske turnaje, ale aj prísne účelovo na bojisku. Dokonca sú známe ojedinelé prípady, keď pasovanie malo vyslovene formálny charakter. Ako príklad môžeme uviesť udalosť, ktorá sa stala počas návštevy Žigmunda Luxemburského v Paríži v roku 1415. Uhorský kráľ bol ako hosť prítomný na súdnom procese, počas ktorého sa jednému účastníkovi menom Seignet vytýkalo, že nie je rytierom ako jeho protivník Pestel. Žigmund z momentálneho impulzu okamžite prerušil súdne konanie a dotyčného priamo v súdnej sieni paso-

26 BARBER, ref. 8, s. 25-26.

27 LLULL, Ramon. *Ramon Llull's Book of Knighthood and Chivalry and the anonymous Ordene de Chevalerie*. (Chivalry Bookshelf, Union City) 2001, s. 99.

28 LLULL, ref. 27, s. 54-59.

29 Biely opasok podľa de Charnyho symbolizoval opásanie sa cudnosťou a čistotou tela. KAEUPER, KENNEDY, ref. 24, s. 169.

30 KAEUPER, KENNEDY, ref. 24, s. 171.

31 LLULL, ref. 27, s. 53.

val na rytiera. Prostredníctvom jedného člena zo svojho sprievodu mu potom pripol opasok a jednu zo svojich pozlátených ostrôh, ktorú si predtým sňal.³² Špecifické okolnosti tohto pasovania ho však výrazne odlišujú od bežnej praxe, pretože išlo výlučne o „rytierske“ gesto panovníka v duchu najlepších tradícií rytierskych romancí.

Kráľovské pasovanie pritom pre nového rytiera predstavovalo osobitnú poctu, ale v žiadnom prípade nebolo jediným možným spôsobom, akým bolo možné stať sa rytierom. V slovenskej odbornej literatúre však neustále pretrváva nesprávny názor, že rytiera mohol pasovať iba panovník,³³ hoci rytiera mohol pasovať akýkoľvek iný rytier a poznáme aj niekoľko príkladov, keď rytier pasoval samotného panovníka. Ako príklad pasovania nerytierom môžu poslúžiť početné rytierske pasovania pútnikov pri Božom hrobe v Jeruzaleme gvardiánom tamojšieho františkánskeho kostola, ktoré sa od konca 15. storočia vykonávali na základe privilégia pápeža Alexandra VI.³⁴

Syna anglického kráľa Henricha II., ktorý bol v roku 1070 po prvý raz korunovaný za „mladšieho kráľa“³⁵, mal pôvodne pasovať francúzsky kráľ Ludovít VII., ale ten obrad zveril Guillaumeovi de Maréchal (Williamovi Marshallovi), obyčajnému rytierovi, ktorý nevlastnil „ani kúsok pôdy ani nič iné okrem svojho rytierstva“.³⁶

Francúzskeho kráľa Františka I. v roku 1515 po bitke pri Marignane na rytiera pasoval rytier Bayard, čiže Pierre du Terrail.³⁷ Simon VI. z Montfortu mladší, gróf z Leicesteru v predvečer bitky pri Lewese v roku 1264 pasoval na rytierov viacero mladších šľachticov, medzi ktorými bol aj mladší vojvoda z Gloucesteru. Stredoveký kronikár Orderic Vitalis uviedol, že Cecília, dcéra francúzskeho kráľa Filipa I. a vdova po Tancredovi I. de Hauteville, kniežati z Antiochie v predvečer bitky v roku 1119 na rytierov pasovala Gervaisa le Bretona, syna Haimona, vikomta z Dol a množstvo ďalších panošov.³⁸ Bezprecedentný akt pasovania rytierov ženou však na pravú mieru uvádza Steven Runciman v monumentálnej práci o dejinách krížových výprav – v skutočnosti vdova po Tancredovi spolu s Cecíliou z Le Bourg, dcérou Hugona z Rethelu a Melisandy, sestrou kráľa Baldwina II. a tiež čerstvou vdovou po Rogerovi zo Salerna na svojich vdovských majetkoch ustanovili nových vazalov, čiže nedošlo k žiadnemu pasovaniu, iba k obradu prepožičania léna.³⁹ Postupom času však bolo pasovanie panovníkov zriedkavé a minimálne vo Francúzsku 15. storočia pasovanie príslušníkov vysokej šľachty vo všeobecnosti vykazovalo klesajúcu tendenciu.⁴⁰

Na tomto mieste nemá zmysel uvádzať ďalšie početné príklady štandardného pasovania

32 HÉNAULT, Charles Jean Francois (ed.): *Abrégé chronologique de l'histoire de France depuis Clovis jusqu' à la mort de Louis XIV. par le président Hénault, continué jusqu' aux événements de 1830, par Michaud, de l'Académie Française*. Paris : H. Simon Dautreville, 1853, VII, s. 57, podrobnejší popis udalosti aj s menami účastníkov sporu obsahuje zápis zo súdneho registra z 10.3.1415, publikovaný In DOUET – D' ARCQ, L. *Choix de pièces inédites relatives au règne de Charles VI. publiées pour La société de l'histoire de France. Tome premier*. Paris : Imprimerie de Charles Lahure, 1863, dokument č. 172 na s. 383-384.

33 DVOŘÁKOVÁ, ref. 4, s. 211.

34 KEEN, Maurice. *Chivalry*. New Heaven – London : Yale Uninersity Press, 1984, s. 79.

35 Druhá korunovácia sa uskutočnila o dva roky neskôr.

36 DUBY, Georges: *Guillaume de Maréchal ou Le meilleur chevalier du monde*. Paris: Fayard, 1986, s. 102.

37 DU PUY DE CLINGCHAMPS, ref. 16, s. 47.

38 KEEN, ref. 34, s. 79-80.

39 RUNCIMAN, Steven. *Dzieje wypraw krzyzowych. Tom 2. Królestwo Jerozolimskie i Frankijski wschód 1100 – 1187*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987, s. 140.

40 PARAVICINI, Werner. *Rois et princes chevaliers (Allemagne, XIIe – XVIe siècle)*. In *Les princes et le pouvoir au Moyen Age*. Actes de la Société des Historiens Médiévistes de l'Enseignement Supérieur Public. Actes du XXIIIe congrès de la SHMES, Brest 1992, Paris : Publications de la Sorbonne, Série histoire ancienne et médiévale 28, 1993 s. 19-20.

rytierov, ktoré boli publikované vo viacerých prácach venované problematike rytierstva, je však potrebné pristaviť sa pri dvoch osobitných spôsoboch pasovania, ktorým sa doteraz nevenovala takmer žiadna pozornosť. Ide o fenomén hromadného a viacnásobného, čiže opakovaného pasovania.

Hromadné pasovania sa vykonávali predovšetkým pri príležitosti panovníckych korunovácií a ich podstatou bolo pasovanie viacerých osôb naraz, respektíve v jednom slede. Z domáceho uhorského prostredia sú známe hromadné pasovania rytierov Zlatej ostrohy – napríklad v roku 1608 Matej II. pasoval 14 osôb, Mária Terézia v roku 1741 44 osôb (z toho 19 šľachticov, ostatní boli mešťania), František Jozef v roku 1867 pasoval 22 osôb a posledný uhorský kráľ, Karol I. pasoval 47 osôb.⁴¹ V uvedených prípadoch panovník všetkých prítomných nominantov na rytierstvo pasoval mečom svätého Štefana postupne jedného po druhom. Poznáme však aj pasovania s omnoho väčším počtom osôb – napríklad v roku 1433 Žigmund Luxemburský pri svojej druhej rímskej (cisárskej) korunovácii na Anjelskom moste cez rieku Tiberu pasoval na rytierov okolo 200 osôb.⁴² Fridrich III. pri svojej korunovácii v roku 1452 na rovnakom mieste spolu s pápežom Mikulášom V. údajne pasoval až 265 osôb.⁴³

Pasovanie veľkého počtu osôb vykonal aj český kráľ a rímsky cisár Karol IV. v roku 1355. Podľa očitého svedectva Jána Portu z Annonay, sekretára ostijského kardinála Petra z Colombiers, panovník pasoval početné osoby okamžite už po svojom vstupe do mesta a neskôr cestou do baziliky sv. Petra bol o pasovanie taký veľký záujem, že takmer „*nebolo človeka medzi malým mostom a onou bazilikou, ktorému by sa nedostalo tejto pocty*“. Ďalšie pasovania nový cisár vykonával aj po skončení obradu korunovácie počas niekoľkohodinovej cesty mestom.⁴⁴ Isté pochybnosti o skutočnej hodnote pasovania tohto typu vzbudzuje práve neorganizovanosť, či skôr absencia predchádzajúcej nominácie osôb hodných pasovania a tiež právny aspekt celej záležitosti, pretože podľa slov očitého svedka panovník „*tu sprava alebo zlava, tu spredu alebo zozadu, tu mečom, tu žezlom, palicou alebo rukou udeľoval rytiersku hodnosť ľuďom rôzneho pôvodu*“. Takýmto spôsobom malo byť pasovaných okolo 1 500 osôb.⁴⁵ Rozpaky nad hodnotou pasovania uvedeného typu ešte zosilňuje vedomie, že sa neodohrávalo v dobe transformácie a postupného zániku stredovekého rytierstva ako spoločenského stavu, ale v čase, keď bolo ešte stále relatívne plne funkčné.

Podobne problematický charakter má aj viacnásobné, čiže opakované pasovanie jednej a tej istej osoby. Rytieri bývali zvyčajne pasovaní iba raz, ale poznáme množstvo prípadov,

41 LUDWIGSDORFF, Georg. Das Erinnerungzeichen für die Ritter vom Goldenen Sporn. In STOLZER, Johann – STEEB, Christian (ed.). *Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Im Auftrag der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde. Graz: Akademische Druck – u. Verlagsanstalt, 1996, s. 199.

42 KOLLER, Heinrich. Der St. Georgs – Ritterorden Kaiser Friedrichs III. In FLECKENSTEIN, Josef – HELLMAN, Manfred (ed.): *Die geistlichen Ritterorden Europas*. Vorträge und Forschungen. Herausgegeben vom Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte Band XXVI. Sigmarinen : Jan Thorbecke Verlag, 1980, s. 417.

43 PINTÉR (HAVOR), Josephus Baptista. *Conspectus equestrum ordinum per Europam omnem florentium. Honoribus perillusrium, reverendorum, nobilium, excellentium, ac doctissimorum dominorum, dominorum neo – doctorum, in Alma, ac Celeberrima Archi – Episcopali Societatis Jesu Universitate Tyrnaviensi, suprema AA.LL. & Philosophiae laurea donarentur*. Promotore R.P. Joanne Bap. Havor, e Soc. Jesu AA.LL. & Philosophiae doctore, ejusdemque professore emerito, ac p.t. facult. philosophiae seniore D.D.D. Tyrnaviae, Typis Academicis Societatis Jesu, 1742, s. 144.

44 Cituje KUBÍNOVÁ, Kateřina. Římská korunovace Karla IV. In: BOBKOVÁ, Lenka – HOLÁ, Mlada (ed.): *Lesk královského majestátu ve středověku*. Pocta Pfor. PhDr. Františku Kafkovi, CSc. k nedožitým 85. narodeninám. Praha – Litomyšl : Paseka, 2005, s. 50, 53.

45 KAFKA, František. 5.4.1355. *Korunovace Karla IV. císařem svatě říše římské*. Praha : Havran, 2002, s. 98, 101.

keď došlo k opakovanému pasovaniu. Ako príklad môže poslúžiť posledný burgundský vojvoda Karol Smelý, ktorý bol na rytiera po prvýkrát pasovaný už ako trojtýždňové dieťa. Stalo sa tak na kapitulnom zasadaní rytierov rádu Zlatého rúna v Dijone v roku 1433, na ktorom ho predstavili rytierom rádu. Rytier Antoine de Croy, ktorý bol zároveň jeho krstným otcom, počas obradu pasovania dieťa rituálne udrel a pobozkal, čím ho povýšil do rytierskeho stavu.⁴⁶ Vojvodovo druhé rytierske pasovanie sa odohralo v roku 1452 počas vojnovej výpravy proti vzbúreneckému Gentu a na nej bol vo veku osemnástich rokov pasovaný spolu so šiestimi ďalšími panošmi na rytiera.⁴⁷ Hoci pri prevzatí insígnie aragónskeho rádu Vázy pozdravenia alebo Štoly a vázy od Alfonza V. Veľkodušného v roku 1446 k pasovaniu nedošlo, pretože sa v prípade tohto rádu jednoducho nevyžadovalo, novému pasovaniu sa podrobil v roku 1470 počas investitúry do anglického rádu Podväzku, do ktorého bol zvolený už v predchádzajúcom roku.⁴⁸

Podobné, tentoraz však „iba“ dvojnásobné rytierstvo prijal aj burgundský šľachtic Jean de Rebreviettes, ktorého na rytiera pasoval v roku 1456 kastílsky kráľ Henrich IV. za zásluhy v bojoch proti Maurom.⁴⁹ Rovnakého rytiera opätovne pasoval v roku 1458 Matej Korvín pri príležitosti prepožičania insígnií rádu Draka.⁵⁰ Keďže Rebreviettes do Španielska a Uhorska už prišiel ako „rytier“, je oprávnená domnienka aj jeho prvotného pasovania v Burgundsku. Opakovanému pasovaniu v súvislosti s prevzatím insígnií anglického rádu Podväzku sa v roku 1416 vo Windsore počas slávnostnej investitúry podrobil aj Žigmund Luxemburský, ktorý insígnie uhorského rádu Draka prepožičal svojmu hostiteľovi, anglickému kráľovi Henrichovi V. Lankasterskému a tiež ho opätovne pasoval na rytiera.⁵¹

Osobitné rytierske pasovanie požadovali aj stanovy španielskeho rádu Šerpy z roku 1330. Jeho zakladateľ, kastílsky a leónsky kráľ Alfonz XI. pritom na pasovanie seba samotného využil osobu apoštola svätého Jakuba. V predvečer založenia rádu Alfonz vykonal púť do Compostely, odobral sa ku hrobke svätca, kde strávil noc v modlitbách. Jeho zbrane a zbroj ležali na oltári. Ráno sa obliekol do brnenia, meč upevnil do ruky sochy svätého Jakuba neďaleko oltára a natočil sa takým spôsobom, aby sa plecť dotýkal meča vo svätcovej ruke. Potom, čo s pomocou svätca sám seba pasoval za rytiera, vrátil sa do Burgosu a v tamojšej katedrále pasoval členov svojho novozaloženého rádu.⁵² „Samopasovanie“ však bolo aj súčasťou aragónskeho obradu kráľovských korunovácií podľa korunovačného poriadku, vypracovaného kráľom Pedrom IV. Obradným. Po rannej súkromnej omši sa budúci nový panovník, ktorý ešte nikdy predtým neprijal rytierske pasovanie, prezliekol do kňazského odevu a postavil sa pred oltár. Dve kniežatá mu pripevnili ostrohy a kňaz požehnal kráľov

46 DE GRUBEN, Françoise. *Les chapitres de la Toison d'Or à l'époque bourguignonne (1430 - 1477)*. Mediaevalia Lovaniensia - Series I., Volume XXIII., Leuven : Leuven University Press, 1997, s. 176.

47 PARAVICINI, Werner. *Karel Smělý. Zánik domu burgundského*. Praha - Litomyšl : Paseka, 2000, s. 16.

48 GRAUS, Igor. AULTRE N' AURAY. (Rád Zlatého rúna a uhorská šľachta.) In. FEDERMAYER, Frederik (ed.): *Magnátske rody v našich dejinách 1526-1948*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, Almanach SGHS, v tlači.

49 HOUSLEY, Norman. *The later Crusades, 1274 - 1580. From Lyons to Alcazar*. Oxford - New York : Oxford University Press, 1992, s. 399.

50 KEEN, ref. 34, s. 167; KUBÍNYI, András. Courtiers and Court Life in the Time of Matthias Corvinus. In FARBAKY, Péter et al. *Matthias Corvinus, the King. Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458 - 1490. Exhibition catalogue*. History Museum, Budapest : HTSART Nyomda, 2008, s. 31.

51 GRAUS, Igor. Uhorský rád Draka, ref. 6, č. 4, s. 8.

52 BOULTON, D'Arcy Jonathan Dacre. *The Knights of the Crown. The Monarchical Orders of Knighthood in Later Medieval Europe 1325 - 1520*. Woodbridge 1987, 2. doplnené a prepracované vydanie Woodbridge - New York : Boydell Press, 2000, s. 53-54.

štíť, kopiju a oštep. Kráľ si sám opásal rytiersky pás, vytiahol meč z pošvy a pasoval sám seba takým spôsobom, že si plochou čepele trikrát udrel po pleciah. Pasovanie potvrdil úderom svojej pravej ruky po ľavom líci. V prípade, že na obrade bol prítomný niektorý doposiaľ nepasovaný princ z panovníkovej rodiny, budúci kráľ pasoval aj jeho. Po pasovaní nasledovala omša a pomazanie nového panovníka, ktoré však už vykonával arcibiskup.⁵³

Opakované, resp. aktuálne pasovanie (ale často ani formálne rytierstvo) však mnohé laické rytierske rády a ich stanovy nepožadovali a ich suveréni sa uspokojovali s predpokladaným predchádzajúcim pasovaním svojich členov do rytierskeho stavu, prípadne na pasovanie celkom rezignovali. Dlh po zániku rytierstva však paradoxne dochádzalo k oživeniu reminiscencií naň práve zakladateľmi mnohých vyznamenaní, ktorí pred distribúciou insígnií vykonávali obrad pasovania na rytiera. Dialo sa tak napríklad nielen v prípade habsburského Radu Zlatého rúna až do roku 1852,⁵⁴ ale dokonca aj u vyslovene záslužných vyznamenaní, akým bol napríklad francúzsky Rad Svätého Ľudovíta z roku 1693,⁵⁵ poľský Rad Svätého Stanislava z roku 1765,⁵⁶ alebo habsburský Rad Železnej koruny z roku 1816. Vzhľadom na uvedenú skutočnosť síce celkom prirodzene vyznieva konštatovanie v stanovách posledne menovaného vyznamenanania, že „*všetci príslušníci tohto radu sa budú nazývať rytiermi Radu Železnej koruny*“⁵⁷ ale rovnaké konštatovanie sa objavilo napríklad aj v prípade habsburského Radu Leopolda z roku 1808,⁵⁸ hoci v prípade tohto záslužného vyznamenanania nositelia insígnií už neprijali klasické rytierske pasovanie mečom. V prípade Vojenského Radu Márie Terézie z roku 1757 síce automaticky nasledovalo povýšenie vyznamenaného do rytierskeho stavu, ale žiadny formálny akt pasovania sa nevykonával.⁵⁹ Pasovanie sa však požadovalo v prípade švédkeho Radu Serafinov z roku 1748.⁶⁰

Hoci hannoverský Rad Guelfov vo svojich stanovách pasovanie nepožadoval, za necelý rok od svojho založenia, čiže od roku 1815 do roku 1816, bolo zo 122 vyznamenaných osôb pasovaných 21 osôb.⁶¹ Brandenburský Rad Veľkodušnosti z roku 1667 (rad niesol nemecko-francúzske pomenovanie *Orden de la Générosité*) žiadne stanovy nemal až do roku 1685, keď bol vypracovaný ich prvý koncept a tento o pasovaní nič nehovoril. Pri prepožičiavaní insígnií radu sa však vykonával obrad pasovania na rytiera.⁶² V prípade kurónskeho Ra-

53 SCREECH, Stephen. The Coronation of the Kings of Aragon. In Real Aula Mallorquesa. The Bulletin. b.m.v., 2001, s. 37.

54 Investitúra z 26.11.1852 sa naposledy konala podľa starého spôsobu, kedy sa za rytiera pasovalo mečom sv. Mórica. KUGLER, Georg. Die österreichischen Hausorden und ihre Garderobe. In STOLZER, Johann – STEEB, Christian (ed). *Österreichs Orden*. Ref. 44, s. 167.

55 Článok 15 stanov, stanovy publikované In s. DE SAINT ANGE, Garden. *Code des Ordres de Chevalerie*. Paris : Guy Trédaniel, 1819, reprint Condé sur Noireau: L'Imprimerie CH. Corlet, 1979, s. 188. Pasovaní však nemuseli byť traja úradníci radu (pokladník, zapisovateľ a pedel), ktorí nosili rovnaké insígnie ako rytieri.

56 PUCHALSKI, Zbigniew – WOJCIECHOWSKI, Ireneusz J. *Ordery i odznaczenia polskie i ich kawalerowie*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1987, s. 24.

57 Statuten für den Oesterreichisch – Kaiserlichen Orden der eisernen Krone. Wien, 1816, článok 1 stanov.

58 Statuten für den Erhabenen Österreichisch – Kaiserlichen Leopolds – Orden. Aus der Kaiserlich – Königlichen Hof- und Staatsdruckerey. Wien 1808, článok 2 stanov.

59 Statuten des löblichen Militärischen Maria Theresien – Ordens. Wien 1758, článok 36 stanov.

60 Obsah stanov publikovaný In SCHWAN, Christian Fridrich: *Abbildungen derjenigen Ritter – Orden welche eine eigene Ordenskleidung haben. Nebst einer jedem Orden beigefügten historischen Nachricht von dessen Ursprunge, Verfassung und Absicht*. Mannheim: Hof – und Akademische Buchhandlung, 1791. Seraphinenorden in Schweden, s. 6.

61 HORN, Johann von. *Der Guelfenorden des Königreichs Hannover nach seiner Verfassung und Geschichte dargestellt, nebst einem biographischen Verzeichnisse der einheimischen und auswärtigen Mitgliedern dieses Ordens*. Leipzig: J.C. Heinrich, 1823, s. 178.

62 WOHLBRÜCK, Siegmund Wilhelm. *Versuch einer Geschichte des Ordens de la Générosité und des daraus ent-*

du Rozpoznateľnosti (s francúzskym pomenovaním *L' Ordre de la Reconnaissance*) z roku 1710 stanovы žiadne pasovanie nepožadovali, pretože nositelia jeho insígnií museli byť „rodení rytieri“⁶³ podobne ako budúci nositelia insígnií pruského Radu Čierneho orla z roku 1701⁶⁴ a anglického Radu Bodliaka z roku 1687.⁶⁵ Z rovnakého dôvodu pasovanie odpadalo aj v prípade írského Radu Svätého Patricka z roku 1783. Podmienkou prepožičania jeho insígnií bolo šľachtictvo minimálne s tromi predkami v oboch rodičovských líniách a vyznamenaný musel byť rytierom. Už pri prvých prepožičaniach insígnií v roku založenia radu však došlo k istému porušeniu stanov, pretože niekoľko rytierov bolo pasovaných až v priebehu obradu preberania insígnií.⁶⁶

Po zložení predpísanej prísahy suverén alebo veľmajster radu recipientovi insígnií potvrdil jeho prijatie za rytiera úderom meča alebo ruky a objal ho. Akt pasovania sa teda formálne potvrdil prostredníctvom fyzického dotyku. Práve dotyk, či už mečom, rukou, objatím alebo bozkom, ako sme už uviedli vyššie, bol rozhodujúcim momentom celého obradu a jeho formálnym správoplatnením. Pojem *collée*, ktorý vo všeobecnosti označoval iba úder nového rytiera (na rozdiel od pojmu *accolade*, ktorý predovšetkým pomenúval obrad pasovania za rytiera)⁶⁷, však v praxi súhrnne pomenúval tri rôzne typy úderov. Prvým bol *palmata*, čiže úder otvorenou dlaňou na tvár (facka), nasledovala *collata*, čiže úder rukou na šiju nového rytiera a posledným bol *pattonata*, čiže úder plochou stranou čepele meča na plece budúceho rytiera.⁶⁸ Hoci všetky tri typy úderov boli rovnocenné, v praxi sa často používali aj dva rôzne typy úderov súčasne – napríklad údery mečom na plece predchádzali úderu dlaňou alebo rukou.⁶⁹

Presný význam uvedeného gesta nie je jasný a vykladá sa viacerými spôsobmi. „Facka,

standenen Ordens Pour le Mérite. Berlin 1827, s. 8.

- 63 Stanovы publikované in: TETSCH, Carl Ludwig M. *Curladischer Kirchen – Geschichte, vom dem Zustande dieser Provinzial – Kirche, bis zum Ableben Gotthards ersten Herzogs zu Curland nebst der gegenwärtigen ausserlichen kirchlichen Verfassung dieses Herzogtums*. II. Teil. Riga und Leipzig: Johann Friedrich Hartknoch, 1767, článok 10 stanov na str. 249.
- 64 Statuten des Königlichen Preussischen Ordens vom Schwartzten Adler. Druckts Ulrich Liebpert, Cölln an de Spree, 1701, článok 6 stanov na str. 11.
- 65 Statutes and Ordinances of the Most Ancient and Most Noble Order of the Thistle. Stanovы publikované In HARRIS, Nicolas: *History of the Orders of Knighthood of British Empire, of the Order of the Guelphs of Hanover and of the Medals, Clasps, and Crosses, conferred for Naval and Military Services*. Volume the Third. London : John Hunter, 1842, s. 22.
- 66 Statutes of the Most Illustrious Order of St. Patrick to which is added the Ceremony of the First Installation in 1783. Dublin, printed by George Grierson. 1800, článok 3 na str. 11, s. 42.
- 67 BROUGHTON, Branford B. *Dictionary of medieval Knighthood and Chivalry. Concepts and Terms*. New York – Westport – Connecticut – London : Greenwood Press, 1986, s. 6. Jean Flori uvádza viacero odlišných sémantických významov slovesa *adouber* v 12. storočí: oblečenie sa do zbroje počas prípravy na boj, vystrojenie bojovníka, ktorý už je rytierom, poskytnutie zbraní rytierovi, ktorý o ne prišiel na bojisku a v súčasnosti sa nachádza v nepriaznivých sociálnych a ekonomických pomeroch, pomoc pri vyzbrojovaní a vystrojovaní rytiera jeho vlastným výstrojom a zbraňami, prosté prvotné prevzatie zbraní, prvé slávnostné prevzatie zbraní a nakoniec „robenie“, čiže pasovanie rytiera. FLORI, Jean. *Sémantique et société médiévale. Le verbe adouber et son évolution au XIIe siècle*. In *Annales Économies, Sociétés, Civilisations*, 1976, roč. 31, č. 5, s. 920-931.
- 68 FASOLI, Gina. Grundzüge einer Geschichte des Rittertums. In BORST, Arno. *Das Rittertum im Mittelalter*. Wege und Forschung, Band CCCIL. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1989, s. 206.
- 69 Osobitný spôsob úderu popisovali stanovы portugalského duchovného rytierskeho rádu Svätého Jakuba. Po oblečení zbroje a ostrôh kandidáta na rytiera opásali opaskom s mečom. Osoba, ktorá viedla obrad, ho chytila za ruku, vytiahla mu z pošvy meč a trikrát sa ho rituálne opýtala na vstup do rádu. Potom nasledoval obvyklý trojitý úder po pleciah, ale po príhle. Nasledoval ďalší fyzický dotyk v podobe bozku. Stanovы citované In PEREIRA, Antonio. *Compendio et declaracao da regra et estatutos da Ordem Militar de Santiago*. Coimbra : Na officina de Manoel Dias Impresor da Universidade, 1659, s. 42-43.

ktorá sa neopláca⁷⁰ alebo úder kľačiaceho kandidáta na rytierstvo sa zvykne najčastejšie vykladať ako potvrdenie rovnosti starého a nového rytiera, ako zdôraznenie udalosti, ktorá má navždy zostať v pamäti nového rytiera alebo istý druh testu, pretože ak by nový rytier úder neustál, nebol by hoden rytierskeho stavu. Zriedkavejšie sa toto gesto spája s poukazom na starobylý rituál výmeny krvi, keď starý rytier dáva novému svoju kvalitu ducha a tela. Ojedinele sa tiež vykladá ako symbolické sťatie hlavy, ktoré má zdôrazňovať zmenu stavu a života pred a po obrade.⁷¹ Nech je však už pravý zmysel úderu akýkoľvek, všetky teórie majú spoločný základ spočívajúci v zdôraznení momentu zlomu v živote nového rytiera, ktorý je sprevádzaný fyzickým dotykom.

Uvedené spôsoby pasovania sa nepoužívali iba v prípade klasického prijatia do rytierskeho stavu v čase rozkvetu stredovekého rytierstva, ale aj v prípade početných novovekých významaní – a to buď iba niektoré, alebo dokonca viaceré naraz tak, ako to bolo napríklad v prípade poľského Radu Svätého Stanislava z roku 1765. Pri investitúre kandidát na rytierstvo zložil predpísaný sľub a dostal insígniu, potom ho panovník najskôr uderil mečom po pleciah, vzápätí mu dal úder na tvár otvorenou dlaňou a rytier mu pobozkal ruku.⁷²

Veľmi zaujímavo prebiehal obrad rytierskeho pasovania u španielskeho záslužného Kráľovského amerického Radu Izabely Katolíckej založeného v roku 1815. Prepožičiavanie jeho insígnií sa odohrávalo počas každoročného zasadania kapituly radu. Po skončení predpísaného obradu opytovania sa na nominantov úmysel „vstupu“⁷³ do radu, zástupca panovníka a suveréna, ktorý namiesto neho vykonával všetky ceremoniálne úkony, prevzal od kňaza požehnaný meč, urobil ním nad hlavou a ramenami kľačiaceho nominanta znamenie kríža a následne mu ho opásal s tradičnou formulkou o robení dobrého rytiera.⁷⁴ Obrad opásania meča bezprostredne nadväzoval na najstaršie rytierske tradície, keď súčasťou rytierskeho pasovania nebol iba úder meča alebo ruky (*collée*), ale aj udelenie zbraní (*remise d'armes*), čiže opásanie meča a ostrôh, ako aj prevzatie kopije a štítu, prípadne aj ďalších súčastí rytierskej zbroje. Relikt v tejto kompletnej podobe je nielen v prípade záslužných, ale dokonca aj historicky starších a často plne nevykryštalizovaných panovníckych (dynastických) radov skutočne ojedinelý a jeho podobnosť so stredovekým rytierstvom ďalej zvyšuje formálne opytovanie sa, zloženie prísahy vernosti cirkvi a panovníkovi so sľubom podpory chudobných, ako aj následné kňazské požehnanie so zdôraznením premeny starého človeka na nového.

Všetky uvedené segmenty obradu (opytovanie sa, zloženie sľubu, prísaha vernosti, prepožičanie insígnie, fyzický dotyk, prítomnosť svedkov) doslovne kopírovali stredoveký obrad vstupu do vazalského stavu alebo udelenia léna. Aj bozk na ústa, ktorý bol nielen štandardným znamením bratstva a lásky medzi rytiermi,⁷⁵ ale symbolizoval aj nastolenie stavu rov-

70 V roku 1181 Arnolda z Guines a štyroch ďalších kandidátov na rytierstvo takýmto spôsobom na rytierov pasoval a povýšil ich „rytierskymi cnosťami“ Arnoldov otec, gróf z Guines. DUBÝ, ref. 14, s. 102.

71 DU PUY DE CLINGCHAMPS, ref. 16, s. 40-41.

72 Článok 12 stanov, stanovy publikované In SADOWSKI, Henryk. *Ordery i oznaki zaszczytne w Polsce*. Warszawa : Druk Wacława Maslankiewicza, 1904, s. 100.

73 Mnohí zakladatelia významaní ich považovali za organizácie v duchu starých rytierskych rádov a tomu sa prispôsobila aj použitá terminológia. Je to jeden z početných rytierskych reliktov, ktoré možno nájsť u novodobých významaní.

74 „Dios os haga buen Caballero, y la gloriosa Santa Isabel, Patrona de esta Orden.“ Constituciones de la real Orden Americana de Isabel Catolica, instituda por el Rey nuestro Señor en 24 de marzo de 1815. Madrid en la Imprenta Real Año de 1816, s. 54.

75 „Et le baissera en la bouche et tous les autres compaignons aussi, en signe d' amour et de fraternité.“ Neapolský rád Lode z roku 1381, BOULTON, Jonathad D' Arcy Dacre: *The Middle French Statutes of the Monarchical Or-*

nosti medzi dvomi osobami v nerovnoprávnom postavení, ktoré sa stali seberovnými,⁷⁶ bol presným odrazom stavu, keď všetci nositelia insígnií rádu alebo radu boli seberovní a ich vodca sa považoval iba za prvého spomedzi nich.⁷⁷ Pasovanie však rozhodne nie je reliktom rytierskych rádov, či už duchovných alebo laických, ale reliktom stredovekého rytierstva ako takého.

Pasovanie spojené s udeľovaním vyznamenaní sa však nevykonávalo iba v hlbokej minulosti, ale vykonávalo sa ešte aj na prelome 19. a 20. storočia. Pravidelne sa vykonávalo napríklad pri prepožičiavaní všetkých ruských cárskych rádov, s výnimkou dámskeho Radu Svätej Kataríny. Pasovalo sa mečom, pričom kľačiaceho recipienta insígnií panovník udelil jeho plochou stranou trikrát po pleciah. Od obradu pasovania boli okrem žien oslobodené aj osoby duchovného stavu.⁷⁸ Pretože stanovy anglického záslužného Radu Svätého Michala a Svätého Juraja z roku 1818 sa v časti venovanej pasovaniu dali vykladať rôznym spôsobom, v roku 1832 boli publikované nové stanovy vyznamenania, ktoré explicitne určovali, že nositelia insígnií 1. a 2. triedy radu musia byť pasovaní pred prijatím jeho insígnií.⁷⁹ Posledné pasovanie spojené s prepožičaním insígnií uhorského Radu Zlatej ostrohy, ktoré bolo po prvýkrát v jeho dlhej histórii spojené aj s odovzdávaním insígnií, sa konalo v decembri 1916 počas kráľovskej korunovácie posledného uhorského panovníka.⁸⁰

Obrad pasovania sa však štandardne používa ešte aj dnes v prípade nielen anglických rádov, ale aj niektorých vyznamenaní v štátoch, v ktorých je oficiálnou hlavou britská kráľovná. Napríklad v prípade novozélandského Záslužného Radu pasovanie v neprítomnosti panovníčky vykonával kancelár radu tým osobám, ktoré dosiaľ ešte neprijali investitúru. Po reorganizácii radu v roku 2000 sa pasovanie neposkytovalo vyznamenávaným v prvej ani druhej úrovni radu, ale od roku 2009 si vyznamenané osoby môžu slobodne zvoliť či chcú, alebo nechcú prijať pasovanie na rytiera v prípade, ak sa rytierom nestali už niekedy predtým. Toto pasovanie už zároveň nie je viazané na čas prepožičania insígnií.⁸¹

Pasovanie pri vyznamenávaní sa dodnes pritom vykonáva nielen v tradičných monarchi-

der of the Ship (Naples, 1381). A Critical Edition with Introduction and Notes. In *Mediaeval Studies*, Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto, Canada, 1985, č. 47, článok 8 stanov, s. 226.

76 LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk. Čas, práce a kultura na středověkém Západě: 18 eseju.* Praha : Argo, 2005, s. 338-351.

77 Rovnosť do absolútnej podoby priviedol neapolský kráľ René z Anjou vo svojom ráde Polmesiaca z roku 1448, pretože on sám nebol suverénom rádu a táto funkcia sa obmieňala každoročne vo voľbách. REYNOLDS, Michael T. René of Anjou, King of Sicily and Order of The Croissant. *Journal of Medieval History* 19, 1993, Elsevier Science Publishers B.V., s. 129.

78 Ustanovenie imperatora Pavla I. dlja rosijskich ordenov. Vysočajše utverždennoe 5. aprilja 1797 goda. In *Istoričeskij očerk rosijskich ordenov i sbornik osnovnych ordenских statutov.* Sankt – Petersburg: Tipografija V.S Balaševa, 1891, článok 19 stanov, Časť 2, s. 71, Svod učreždenij gosudarstvennych. Kniga vosmaja. Učreždenie ordenov i drugih znakov otličia. Razdel vtaroj, glava pervaja. Otdelenie pervoje. Sankt Peterburg 1892, článok 127.

79 SHAW, William A. *The Knight of England. A Complete Record from the Earliest Time to the Present Day of the Knights of all the Orders of Chivalry in England, Scotland and Ireland and of Knights Bachelors.* Lord Chamberlain's Office, St. James Palace 1906, reprint Baltimore 1971, s. XXVII.

80 LUDWIGSDORFF, Georg. Das Erinnerungzeichen für die Ritter vom Goldenen Sporn. In STOLZER, Johann – STEEB, Christian (ed). *Österreichs Orden.* Ref. 41, s. 198.

81 Statutes of the New Zealand Order of Merit. SR 1996/205, článok 16, s. 5. Issued under the authority of the Acts and Regulations Publication Act 1989. Date of notification in Gazette 25. July 1996. Reprint Wellington, New Zealand 2007. Additional Statutes of The New Zealand Order of Merit. SR 2000/84, článok 5 na s. 6. Reprint as at 26 May 2000. Wellington, New Zealand, Published under authority of the New Zealand Government – 2010. Additional Statutes of the New Zealand Order of Merit. SR 2009/90, článok 4/3a na s. 5. Wellington 2009. Dokumenty publikované in: New Zealand Legislation. Dostupné na internete In: www.legislation.govt.nz

ách, ale živé je aj v prípade takého výsostne republikánskeho vyznamenania, akým je francúzsky Rad Čestnej légie. Ak sú ním vyznamenané nevojenské osoby, ten, ktorý z poverenia kancelára radu vedie povinný obrad investitúry a prepožičiava insígnie radu, prednesie predpísanú vetu: „*V mene prezidenta republiky a na základe právomocí, ktoré nám boli udelené, Vás robíme rytierom (dôstojníkom alebo komandérom) Čestnej légie.*“ Po týchto slovách na odev vyznamenaného pripevní insígniu radu a udelí mu rituálny úder rukou. V prípade prepožičania dvoch najvyšších tried vyznamenania sa už rytierske pasovanie nekoná a slová o robení rytiera sú nahradené slovami o povýšení do hodnosti veľkodôstojníka alebo veľkokrížníka radu.⁸² V oboch prípadoch sa hovorí iba o Čestnej légii, a nie o Rade Čestnej légie, čím sa zdôrazňuje inštitucionálnosť vyznamenania a istým spôsobom sa nadväzuje na pôvodné vyznamenanie z doby jeho založenia, keď rad nemal žiadnu insígniu a bol iba zborom osôb s titulatúrou.⁸³

V prípade vojenských osôb má ceremoniál pasovania mierne modifikovanú podobu. Veľiaci dôstojník pred nastúpenou jednotkou síce pre nového rytiera, dôstojníka alebo komandéra radu použije rovnakú formulku, ale samotný obrad pasovania je odlišný – namiesto úderu rukou sa vykoná skutočný úder plochou stranou čepele meča (šable) na obidve ramená vyznamenaného, upevní sa insígnia na hrud' a až potom nasleduje rituálny úder rukou. Popísaný rituál je totožný aj v prípade dvoch najvyšších tried radu s opätovne pozmenenou formuláciou ako pri občianskych recipientoch vyznamenania, keď verbálne „pasovanie“ nahradí „povýšenie“.⁸⁴

Je zaujímavé, že formálne rytierstvo, hoci bez predchádzajúceho pasovania, sa v ojedinělých prípadoch týkalo aj žien – od roku 2000 ženské nositeľky insígnii francúzskeho Národného Radu Zásloh od kancelárie Radu Čestnej légie získali právo na titul rytierka (*la chevalière*).⁸⁵

Štandardná zložka rytierskeho pasovania, ktorú predstavoval rituálny očistný kúpeľ, sa vyžadovala iba v ojedinelom prípade anglického Radu Kúpeľa, ktorý bol založený v roku 1725 ako vyznamenanie s reminiscenciami na starý stredoveký pseudorád zo 14. storočia a ktorý sa k tradícii pôvodného stredovekého pasovania hlásil už svojím samotným pomenova-

82 „*Au nom du Président de la République et en vertu des pouvoirs qui nous sont conférés, nous vous faisons chevalier (officier ou commandeur) de la Légion d'honneur.*“ „*Au nom du Président de la République et en vertu des pouvoirs qui nous sont conférés, nous vous élevons à la dignité de grand officier (ou de grand croix) de la Légion d'honneur.*“ Légion d'honneur. Médaille militaire. Ordre national du mérite. Textes réglementaires. Édition Juillet 2009, b.m.v. kapitola III. sekcia 1, článok 54.

83 Francúzsky Rad Čestnej légie vo svojej pôvodnej podobe z roku 1802 predstavoval skutočne iba organizáciu zloženú z vyznamenaných, pričom vyznamenanie nemalo žiadnu fyzickú podobu, iba titulatúru (a peňažnú rentu). Na čele légie stál prvý konzul, ktorý bol zároveň predsedom administratívnej rady, pozostávajúcej zo siedmich veľkodôstojníkov (troch konzulov, senátora, člena legislatívneho zboru, člena tribunálu a štátneho radcu). Samotná légia sa skladala zo štrnástich kohort, pričom každá z nich pozostávala zo siedmich veľkodôstojníkov, dvadsiatich komandérov, tridsiatich dôstojníkov a trisťpäťdesiatich leginárov, pričom všetci členovia légie mali doživotný status. Po prvotnom jednorázovom sformovaní légie dosiahnutie akéhokoľvek vyššieho hodnostného stupňa bolo možné len po zisku nižšieho stupňa. Napriek prvoplánovej vojenskej organizácii radu nešlo o žiadnu vojenskú jednotku, ale vytvorenie légie bolo dôsledkom realizácie článku 87 ústavy, ktorý sa týkal zriadenia vojenských odmiem, ako aj odmiem za služby a občianske cnosti. Členovia légie nemali žiaden predpísaný odev a spočiatku ani žiadnu insígniu – táto bola zriadená až po reorganizácii radu v roku 1804. (Loi portant création d'une légion d'honneur du 29 Floréal an X de la République Française (19 mai 1802), titre premier, art. 6, 7 na str. 295. Zákon publikovaný In STEENACKERS, Francois Frederic: *Histoire des Ordres de chevalerie et des distinctions honorifiques en France*. Paris : Lacroix Verhboeckhoven et C. 1867, s. 294-296.)

84 Légion d'honneur. Ref. 77, kapitola III. sekcia 1, článok 56.

85 S odvolaním sa na správu Agence France Presse z 28. januára 2000 uvádza Francois Velde in Women Knights. <http://www.heraldica.org/topics/orders/wom-kn.htm>

ním. Nominant na vyznamenanie sa musel večer dostaviť do určenej siene vo Westminster-skom paláci, do ktorej vstúpil v sprievode dvoch panošov – tútorov. Títo mu robili sprievod počas celej investitúry, hneď po vstupe mu poskytli vysvetlenie o povahe, hodnosti a povinnostiach rytierskeho stavu a pripravili ho na nasledujúci obrad. Najskôr holič nominanta oholil a ostrihal, potom pripravil vodu do vane vyloženej textilom a prikrytej baldachýnom. Vzápätí do siene vstúpili hudobníci a hrali počas vyzliekania a vstupovania nominanta do kúpeľa. Hneď ako prestala hrať hudba, vstúpili starší nositelia insígnií radu a kľakli si okolo vane. Nominantovi potichu vysvetlili význam kúpeľa a upozornili ho, že odteraz bude musieť svoje telo a myseľ držať v nepoškvrnenom stave. Potom ako každý z nich vodou polial nominanta v kúpeli a vzdialil sa, panoši – tútori mu pomohli osušiť sa, teplo ho obliekli do ceremoniálneho odevu a uložili ho na prosté slamené lôžko. Po chvíli sa vrátili starší rytieri, a nominanta za zvukov hudby odviekli do kaplnky, v ktorej prebdel noc iba v spoločnosti panošov – tútorov a kňaza. Ráno sa presunul do pôvodnej siene paláca a ľahol si na lôžko. Po čase ho panoši – tútori zobudili, starší rytieri ho pozdravili a obliekli ho do ceremoniálneho odevu radu. Potom sa sprievod odobral za suverénom radu. Rytieri mu najskôr pripvnili ostrohy, panovník ho potom pasoval mečom na rytiera, pobozkal ho a odovzdal mu insígniú radu. Po skončení investitúry sa všetci v sprievode odobrali do susednej katedrály, kde sa zúčastnili bohoslužby.⁸⁶

Hoci sa v prípade Radu Kúpeľa staré rytierske obrady, spočívajúce v rituálnom očistnom kúpeli a bdení pred oltárom s vystaveným mečom prestali používať už za vlády Karola II. v 2. polovici 17. storočia, k ich oficiálnemu zrušeniu došlo až v roku 1815.⁸⁷

Rovnako výnimočné ako kúpeľ bolo aj posväcovanie zbraní. Poľský Rad Nepoškvrneného počatia Panny Márie z roku 1637 v projekte svojich stanov požadoval nielen pasovanie, ale obsahoval aj popis kompletného obradu investitúry, ktorého súčasťou bolo aj posvätenie meča. Po slávnostnej omši obrad začal investitúrou predstaveného radu. Po viacnásobnom opytovaní sa panovníka a zároveň nového suveréna na vstup do radu, ktorý sám založil, nasledovalo požehnanie jeho meča, insígnie radu, plášťa a prilby. Po modlitbe panovníka pobozkal prítomný arcibiskup a predstúpili pred neho budúci nositelia vyznamenania, ktorí absolvovali podobné rituálne opytovanie sa na vstup do radu. Každý vyznamenaný najskôr predložil svoj meč na požehnanie, potom bol odetý do plášťa a prijal insígniú radu. Nasledoval bozk od arcibiskupa a na záver sa panovník rukou dotkol ramena každého vyznamenaného a pasoval ho tým na rytiera.⁸⁸

Oproti tomu ďalšie poľské vyznamenanie, Rad Bieleho orla z roku 1705, od budúcich nositeľov insígnií požadoval iba absolvovanie rytierskeho pasovania.⁸⁹ To sa od roku 1764 vykonávalo prostredníctvom osobitného ceremoniálneho meča so symbolikou radu, ktorý bol vyhotovený kvôli korunovácii Stanislava Augusta. Tento meč po kráľovskej korunovácii poslúžil najskôr pri pasovaní troch nových nositeľov insígnií a na druhý deň aj pri pasovaní rytierov Zlatej ostrohy. Rovnaká zbraň sa používala aj pri investitúre rytierov Radu Svätého Stanislava.⁹⁰

Na rozdiel od výnimočného kúpeľa a posväcovania zbraní sa takmer vždy vyžadovala prí-

86 Statutes of the Most Honourable Order of the Bath. London 1787, článok 7 – 8 na s. 10-24.

87 BERRE DE LA, Ivain. *The Queen's Orders of Chivalry*. London : Spring Books, 1964, s. 121.

88 Ceremoniál publikovaný In SADOWSKI, ref. 72, s. 54-56.

89 Stanovy Radu Bieleho orla, článok 23, stanovy publikované In SADOWSKI, ref. 72, s. 69.

90 SARATOWICZ - DUDYŃSKA, Anna. O mieczu Orderu Orła Białego. In MECLEWSKA, Marta - SZCZECIŃNA - BERKAN, Anna - ZAWADZKI, Michał (ed.). *Za ojczyne i naród. 300 lat Orderu Orła Białego*. Warszawa : Arx Regia. Ośrodek wydawniczy zamku królewskiego w Warszawie, 2005, s. 305.

saha. Zloženie slávnostnej prísahy bolo štandardnou a nevyhnutnou súčasťou prijatia nového rytiera do rytierskeho rádu, ktorá predchádzala prijatiu jeho insígnií. Zatiaľ čo budúci príslušníci duchovných rytierskych rádov vo forme prísahy skladali tri reholné sľuby poslušnosti, chudoby a čistoty (*vota sollemnia*), ku ktorým pridávali sľub boja so zbraňou v ruke, príslušníci laických rytierskych rádov skladali iba prísahu vernosti rádovému suverénovi a dodržiavanie jeho stanov. Takto formulovaný inštitút prísahy takmer bezo zmeny prevzali aj panovnícke (dynastické) a záslužné rady, pričom postupne sa text prísah modifikoval a oslobodzoval od stredovekej frazeológie.

Výslovne stredovekú rytiersku podobu mala napríklad prísaha škótskeho Radu Bodliaka z roku 1687, táto však bola do značnej miery opodstatnená istou nevyhranenou charakteru panovníckych rádov v počiatočnom období svojho vzniku, ako aj zložitými spoločensko-politickými podmienkami reštaurácie stewartovskej dynastie, za akých rad vznikol.⁹¹ Nominant pred prepožičaním insígnie musel prisahať suverénovi radu, že bude s čo najväčšou silou posilňovať a brániť kresťanskú vieru a najsvätejšie evanjelium, bude verný a lojálny voči svojmu panovníkovi, ako aj voči ostatným „spolubratom“ v rade, bude zachovávať česť a dôstojnosť radu a nakoniec sľúbil, že nikdy nezradí svojho panovníka, ba práve naopak, na takú prípadnú zradu ho upozorní.⁹²

Je zaujímavé, že stanovy zakladateľa radu, kráľa Jakuba v roku 1703 za vlády kráľovnej Anny nahradili nové prepracované stanovy, pričom však ponechali v platnosti pôvodný sľub, ktorý bol iba mierne modifikovaný – osobu kráľa nahradila kráľovná, a tretí článok prísahy sa už netýkal zachovania cti a dôstojnosti radu, ale zachovania a obrany stanov, privilégií a pôct radu. Najvýznamnejšou zmenou v prísaha však bola zmena duchovnej orientácie – vyznamenaný už nemal posilňovať a brániť kresťanskú vieru vo všeobecnosti, ale konkrétne „pravú reformovanú protestantskú vieru“.⁹³

Laické rytierske rády však ešte omnoho viac pripomínala prísaha vyznamenaných anglickým Radom Kúpeľa. Recipient insígnií skladal prísahu, v ktorej na prvom mieste prisľúbil, že si bude ctiť predovšetkým Boha a vytrvalosť v Kristovej viere, ako aj lásku voči svojmu panovníkovi, sľúbil že bude chrániť a brániť práva panien, vdov a sirôt a nepripustí ich porušovanie.⁹⁴ Záver prísahy sa týkal sľubu úcty voči radu, do ktorého vstúpil, podobne ako jeho predkovia a iné osoby.⁹⁵

Ešte košatejšiu podobu mala prísaha novovyznamenaných osôb insígniami pruského Radu Čierneho orla, založeného v roku 1701. Noví rytieri svojmu panovníkovi prisľúbili kresťanský, cnostný, Bohu a počestnému životu zasľúbený život, ako aj zachovávanie kresťanského vierovyznania a boja proti neveriacim. Zaviazali sa ochranou chudobných, opustených, vdov, sirôt, ako aj ostatných osôb, ktoré by trpeli násilím a nepravosťou, mali dbať o česť pa-

91 BURNETT, Charles – BENNETT, Helen. *The Green Mantle. A celebration of the revival in 1687 of The Most Ancient and Most Noble Order of the Thistle*. Edinburgh : National Museums of Scotland, 1987, s. 3.

92 Statutes and Ordinances of the Most Ancient and Most Noble Order of the Thistle. Stanovy publikované in: HARRIS, ref. 61, s. 22.

93 Stanovy z roku 1703 publikované tamže, s. 31.

94 Obrana cirkvi, žien, vdov a sirôt, ktorá bola štandardnou súčasťou frazeológie každého laického rytierskeho rádu, korenila v stredovekom úsilí cirkvi o ochranu a obranu slabých. Zatiaľ čo v prípade stredovekých rytierov práve táto ochrana mala byť životným poslaním, v praxi sa stávala súčasťou početných cirkevných prikazov a regulácií pre rytierov, lebo sa ich veľmi často pokúšali utláčať najmä v prípadoch konfliktov kvôli dedičstvu a držby majetku, ale aj v iných prípadoch. (DUBY, Georges (ed.). *A History of Private Life II. Revelations of the Medieval World*. Cambridge – Massachusetts – London : The Belknap Press of Harvard University Press, 1987, s. 148.)

95 Statutes of the Most Honourable Order of the Bath. London 1787, článok 8 stanov.

novníckeho domu a radu, ako aj kráľovských výsad. Mali dodržiavať panovníkove príkazy a nekonať v rozpore s nimi, ale naopak ich čo najviac rozširovať. Mali udržiavať mier, svornosť a dobrú povesť, so svojimi spolubratmi mali udržiavať bratské vzájomné vzťahy a ich spoločnou povinnosťou bola obrana cti, pozemského šťastia a dobrého mena proti všetkým nactiutŕhačom. Nakoniec prisľúbili, že budú „*robiť všetko to, čo patrí a náleží počestnému, poctivému a riadnemu rytierovi*“.⁹⁶

Stanovy francúzskeho Radu Svätého Ducha z roku 1578 požadovali zloženie prisahy vernosti panovníkovi. Prisahu na pergamene vyznamenaný najskôr nahlas prečítal, potom ju podpísal, odovzdal panovníkovi a až potom nasledovalo oblečenie plášta, prevzatie insígnie a pobožkanie ruky.⁹⁷ Stanovy francúzskeho záslužného Radu Svätého Ľudovíta z roku 1693 text prisahy neobsahovali, vyžadovali však jej zloženie pred prijatím insígnií radu.⁹⁸ Zloženie prisahy v bližšie nešpecifikovanom znení požadovali aj stanovy savojského Radu Zvestovania z roku 1869.⁹⁹

Bavorský Rad Svätého Huberta z roku 1708 požadoval zloženie prisahy, v ktorej recipient insígnií v prvom rade sľúbil dodržiavanie stanov radu a svojho správania, ktoré malo byť ku cti a prospěchu nielen samotného radu, ale aj kurfirstovi vo funkcii veľmajstra radu. Ďalej odprisahal, že sa bude podieľať na skutkoch dobročinnosti voči chudobným. Prisaha od kniežat sa nevyžadovala, mali predniesť iba sľub, že s veľmajstrom radu ich bude spájať priateľstvo a svornosť a v prípade núdze, v ktorej sa ocitne panovnícky dom zo štátnych príčin, mu podľa svojich možností podajú pomocnú ruku. Prisahu uzatvárala obligátna formulácia o pomoci chudobným. Ak knieža na obrade zastupoval jeho vyslanec, sľub mal patrične modifikovanú podobu, ale jeho obsah zostával rovnaký. Až potom nasledovalo odovzdanie insígnií, úder mečom na obidve plecia, za ním bozk falckého kurfirsta vyznamenanému, ktorý mu na odvetu pobožkal ruku.¹⁰⁰ Pôvodne brandenburský a neskôr pruský Rad Červeného orla z roku 1734 od recipientov insígnií požadoval tiež iba zloženie sľubu dodržiavania stanov radu, pričom jeho potvrdenie sa vykonalo podaním ruky pred, alebo aj po prijatí insígnií.¹⁰¹

Oproti tomu väčšina novovekých panovníckych (dynastických) a záslužných radov prisahu recipientov ich insígnií zväčša nepožadovala a ak, tak len v jednoduchšej forme vernosti panovníkovi a zároveň suverénovi radu, ako aj stanovám radu.

Ako príklad môže poslúžiť prisaha recipientov insígnií poľského Radu Bieleho orla, založeného v roku 1705. Projekt stanov z roku 1713 obsahuje vzorový text prisahy, podľa ktorej novoprijatý rytier odprisahal pred Bohom a na svoju šľachtickú česť, že bude žiť a aj umrie vo svätej katolíckej apoštolskej rímskej viere. Ďalej sľúbil že bude zo všetkých svojich síl brániť práva panovníka a vlasti v zhode s ústavou, bude sa ponáhľať do služby panovníkovi

96 Statuten des Königlichen Preussischen Ordens vom Schwartzten Adler. Druckts Ulrich Liebpert, Cölln an de Spree, 1701, článok 11 stanov, s. 13-14.

97 Les statuts et ordonnances de l'Ordre du benoist Saint esprit estably par le Tres – Chrétien Roy de France et de Pologne Henry III. de ce nom. Paris: Jean Jombert, 1689, článok 32 a 34 na s. 38-39.

98 Článok 14 stanov, stanovy publikované In s. DE SAINT ANGE, Garden, ref. 55, s. 188.

99 Statuti dell'Ordine Supremo della SS. Annunziata. Gli Statuti del Re Vittorio Emanuele II. Stanovy publikované In: CLARETTA, Gaudenzio. *Statuti antichi inediti e Statuti recenti dell' Ordine Supremo della SS. Annunziata con notizie storiche relative al medesimo*. Torino : Tipografia editrice G. Candeletti, 1881, s. 72, článok 10 stanov.

100 LÜNIG, ref. 1, s. 1156-1157.

101 Ordens – Statuten des Brandenburgischen Rothen Adlers vom 13. Juli 1734, článok 11. Stanovy publikované In HÖFTMANN, F. W. *Der Preussische Rothe Adler – Orden und der Königl. Kronen – Orden in Urkunde und Bild*. Berlin : Decker's Verlag, 1878, s. 9.

na každú jeho výzvu, pričom je pripravený položiť aj svoj život. Prislúbil zo všetkých svojich síl podporovať rad a dodržiavanie jeho stanov, že až do smrti neprestane nosiť jeho insígniu a bez vážnej príčiny nebude chýbať na zasadaniach kapitulárneho zasadania nositeľov insígnií. Text prísahy rytierovi nahlas prečítal sekretár radu, ten ju odprisahal nielen slovne, ale ju musel okamžite aj podpísať a odovzdať ju panovníkovi. Až potom nasledovalo prijatie insígnie radu.¹⁰²

Omnoho jednoduchšiu podobu mal text prísahy írského Radu Svätého Patricka založeného v roku 1783, ktorá od recipienta insígnií požadovala, aby ako člen tohto radu zachovával, bránil a podporoval česť, práva a privilégia suveréna tohto radu a aby verne dodržiaval všetky ustanovenia a nariadenia radu, ktoré mu boli prečítané bod po bode a aby svojvoľne neporušil ani jedno z nich, s výnimkou prípadného dišpenzu od suveréna. Po zložení prísahy prijal insígniu radu na stuhe, ako aj kolanu, plášť a meč.¹⁰³ Nový nositeľ insígnií škótskeho Radu Bodliaka z roku 1687 musel odprisahať obranu kresťanskej viery, vernosť panovníkovi a spolubratom v ráde, podporu cti a dôstojnosti radu a tiež sa zaviazal, že nikdy nebude konať proti svojmu panovníkovi.¹⁰⁴

Nositelia insígnií švédkeho Radu Serafínov z roku 1748 prisahali na Boha a evanjelium vernosť kresťanskej viere a učeniu, ktoré mali brániť a ochraňovať aj za cenu straty svojho majetku alebo krvi. Ďalej odprisahali vernosť svojmu panovníkovi a kráľovstvu, pričom sa zaviazali brániť ho pred všetkým škodlivým a naopak, podporovať všetko, čo mu bolo prospešné. Tiež sa zaviazali brániť mier a spravodlivosť, odporovať bezpráviu, chrániť siroty, vdovy, chudobných a chorých a tiež sa starať o nemocnice a chudobince.¹⁰⁵

Francúzsky rad Čestnej légie z roku 1802 požadoval, aby vyznamenaný zložil prísahu, že sa oddá službe republike, zachovaniu a celistvosti jej územia, obrane jej práv a majetkov, ktoré sú posvätné. Ďalej mal všetkými prostriedkami bojovať za spravodlivosť, rozum a schválené zákony, mal brániť obnoveniu feudálneho režimu, rozmnožovať ocenenia a tituly a zamerať sa na udržanie slobody a rovnosti.¹⁰⁶ V období reštaurácie za vlády Ľudovíta XVIII. sa stanovy radu zmenili v roku 1814 a požadovali iba stručnú prísahu vernosti kráľovi, cti a vlasti.¹⁰⁷ Nositeľ insígnií Radu Westfálskej koruny z roku 1809 sa v prísaha zaviazal vernosťou cti a panovníkovi „ako dobrý a verný rytier“.¹⁰⁸ Kniežací hohenzollernský Domáci Rad Fénixa z roku 1758 požadoval dodržiavanie stanov a v nich uvedených záväzkov v podobe prísahy „Bohu a na svoje rytierske slovo“.¹⁰⁹

102 Článok 21 – 22, 61 stanov, stanovy publikované In SADOWSKI, ref. 72, s. 72-73.

103 Článok 14 – 15 stanov, in: Statutes of the Most Illustrious Order of St. Patrick to which be added the Ceremony of the First Installation in 1783. Printed by George Grierson, Dublin 1800, s. 24-27.

104 Statutes and Ordinances of the Most Ancient and Most Noble Order of the Thistle. Stanovy publikované In HARRIS, ref. 65, s. 22.

105 Prísaha citovaná In SCHWAN, Christian Fridrich: *Abbildungen derjenigen Ritter – Orden welche eine eigene Ordenskleidung haben. Nebst einer jedem Orden beigefügten historischen Nachricht von dessen Ursprunge, Verfassung und Absicht.* Mannheim : Hof – und Akademische Buchhandlung, 1791. Seraphinenorden in Schweden, s. 7.

106 Loi portant création d'une légion d'honneur du 29 Floréal an X de la République Française (19 mai 1802), titre premier, art. 8. na str. 295. Zákon publikovaný In STEENACKERS, Francois Frederic: Ref. 83, s. 294-296.

107 Článok 13 stanov, stanovy publikované In STEENACKERS, ref. 83, s. 305.

108 „*Je jure d'être fidèle à l'honneur et au Roi en bon et legal Chevalier.*“ Stanovy radu publikované in: Bulletin des lois du Royaume de Westphalie. Tome I. Contenant les Lois et Décrets rendus pendant le premier Trimestre de 1810. Bulletin des lois No 6, Décret royal du 5. Février 1810, concernant des statuts pou l'Ordre de la Couronne de Westphalie. Kassel: J.H. Martin Aubel, 1810, článok 29 na s. 92.

109 NIMMERGUT, Jörg. Ex Flammis Orior – Ex Flammis Clarior. Der Fürstlich – Hohenloh'sche Haus – und Phönix Orden. Ergänzende Dokumente. In *INFO*, roč. 3, číslo 24, 1982, s. 6.

Kráľovský Saský Domáci Rad Rutovej koruny z roku 1807 požadoval dodržiavanie stanov a konanie prínosné pre rad. Saskí štátni príslušníci zároveň sľubovali vernosť a poslušnosť suverénovi radu, cudzí panovníci a kniežatá však boli od zloženia prisahy a sľubu oslobodení.¹¹⁰

V prípade habsburského záslužného Radu Svätého Štefana z roku 1764 mohol panovník podľa svojho vlastného uváženia novovyznamenanému odpustiť zloženie predpísanej prisahy,¹¹¹ jej presné znenie ani obsah však stanovy radu vôbec neuvádzali.

Stanovy rakúskeho záslužného Radu Leopolda z roku 1808 od vyznamenaného požadovali odprisahanie vernosti panovníkovi vo funkcii veľmajstra radu rovnako, ako aj jeho nástupcom, doživotného príspevku pri zaisťovaní bezpečnosti, slávy a rastu rakúskeho cisárstva ako aj dodržiavanie stanov a neustále nosenie insígnie radu.¹¹² Totožný text prisahy obsahovali aj stanovy Radu Železnej koruny z roku 1816.¹¹³

Ojedinelú výnimku predstavovala prisaha, ktorú skladali recipienti španielskeho záslužného Kráľovského amerického Radu Izabely Katolíckej, založeného v roku 1815. Po obrade opytovania sa na vstup do radu a následnom rytierskom pasovaní sa nominant presunul ku stolíku, na ktorom bol postavený krucifix, dve horiace sviečky, kniha evanjelií a insígnia radu, tu si pokľakol a prečítal text prisahy, ktorá mala štyri body a svojím obsahom absolútne nezodpovedala štandardnej prisaha recipientov záslužných vyznamenaní. Novopasovaný rytier v prvom rade sľúbil, že bude „*žiť a umierať v našej svätej katolíckej apoštolskej rímskej viere*“ a „*chrániť mystérium nepoškvrneného počatia Panny Márie*“ ďalej prisahal vernosť panovníkovi, pričom sľúbil, že bude hájiť jeho zvrchovanosť, nebude konať „*priamo ale ani nepriamo nič v rozpore s čistou vernosťou*“, ktorou mu je povinný, a to aj za cenu obetovania svojho života. Navyše prisľúbil, že bude „*oddane a starostlivo podporovať chudobných, chorých a bezmocných, osobitne príslušníkov radu*“, ktorý ho „*dnes prijal na svoju hruď*“.¹¹⁴ Takto zostavený obsah prisahy viac než záslužné vyznamenania pripomínal sľuby novoprijatých príslušníkov laických rytierskych rádov, u ktorých však mal svoje opodstatnenie, keďže išlo o politicky a mocensky motivované organizácie navonok prezentované ako bratstvo rytierov v jednotnom odeve a s jednou insígniou.

Veľmi zaujímavý a pragmatický postoj voči prisaha mal Peter Veľký, zakladateľ ruského Radu Svätého Ondreja z roku 1699. Prisahu nepovažoval za potrebnú, pretože už pri výbere vyznamenaného sa prihliadlo na jeho čestnosť, nositelia insígnií už prisahu vernosti zložili v súvislosti so svojimi funkciami, zahraniční rytieri aj tak nemôžu prisahať a vo všetkom je predsa potrebné dodržiavať rovnosť. Z uvedených dôvodov sa vyznamenané osoby namiesto prisahy iba podaním ruky panovníkovi zaviazali dodržiavať stanovy radu, ako aj poslušnosťou a vernosťou počas celého svojho života.¹¹⁵

110 Statuten des Königlich Sächsischen Haus – Ordens der Rauten – Krone vom 20sten Juli 1807. Samostatná tlač, článok 7 stanov.

111 Statuta des vortrefflichen Ritter – Ordens des Heiligen Stephani Ersten Apostolischen Königes. Wien 1764 článok 27 stanov.

112 Článok 15 stanov. Statuten für den Erhabenen Österreichisch – Kaiserlichen Leopolds – Orden. Aus der Kaiserlich – Königlichen Hof- und Staatsdruckerey. Wien 1808, s. 14-15.

113 Statuten für den Oesterreichisch- Kaiserlichen Orden der eisernee. Wien, 1884., článok 13 stanov.

114 Článok 11 stanov radu, Constituciones de la real Orden Americana de Isabel Catolica, instituda por el Rey nuestro Señor en 24 de marzo de 1815. Madrid en la Imprenta Real Año de 1816, s. 21.

115 Projekt ustava Ordena Sv. Apostola Andreja Pervozvannogo gosudarem Petrom I., projekt stanov publikovaný In Istoričeskij očerk. Ref. 78, preambula stanov z roku 1720, s. 15. Hoci vyznamenani Radom Sv. Ondreja mali dodržiavať jeho stanovy, rad bol založený bez nich. Prvý projekt stanov vznikol až v roku 1720, nasledovali ďalšie projekty z roku 1729, 1730, 1744, ale ani jeden z nich nebol nikdy schválený. Prvé stanovy radu bo-

Vo všeobecnosti možno konštatovať veľkú variabilitu nielen obsahu prísah s konštantným jadrom v podobe sľubu vernosti suverénovi a štátu, ako aj záväzku dodržiavať stanovy rádu, ale aj ich formálnej podoby. Trendom bolo ich postupné zjednodušovanie a zostručňovanie, prípadne až úplný zánik. Uvedený trend možno veľmi dobre ilustrovať na príklade francúzskeho Radu Svätého Ducha z roku 1578, prísaha ktorého obsahovala až 443 slov¹¹⁶ v porovnaní s prísahou francúzskeho Radu Čestnej légie v období reštaurácie, ktorá obsahovala iba 12 slov.¹¹⁷

Bežným procedurálnym úkonom v procese prijímania kandidáta (nominanta) na vstup do laického rytierskeho rádu bolo rituálne trojnásobné opytovanie sa počas zasadania slávnostnej rádovej kapituly, a toto nadväzovalo na podobnú prax duchovných rytierskych rádov,¹¹⁸ pričom u oboch druhov rádov malo svoje opodstatnenie, pretože bolo súčasťou slávnostného vstupu jednotlivca do elitnej organizácie. V prípade vyznamenania je však absolútnym anachronizmom vzhľadom na charakter tohto inštitútu, ktorý predstavoval iba virtuálne združenie rytierov, a preto nebolo časté ani v prípade najstarších panovníckych (dynastických) rádov, kde by sa jeho použitie vzhľadom na počiatočné nevyhranenie charakteru týchto rádov dalo chápať ako relatívne náležité. O to viac je ojedinelé v prípade novovekých záslužných vyznamenaní, akým bol opätovne španielsky záslužný Kráľovský americký Rad Izabely Katolíckej založený v roku 1815. Opytovanie sa stalo na začiatku procesu prepožičania insignií, pričom kľachiaci nominant odpovedal na otázky zástupcovi panovníka, ktorý viedol obrad a až následne po potvrdení úmyslu stať sa rytierom rádu, oboznámením a s jeho stanovami a záväzkom ich dodržiavania¹¹⁹ došlo k jeho rytierskemu pasovaniu a zloženiu prísahy vernosti, ktoré predchádzali prijatiu insignií rádu.

Opytovanie sa, skladanie prísahy a pasovanie pritom predstavovali kľúčové segmenty obradu rytierskej investitúry, ktorý však počas svojej existencie vykazoval veľkú variabilitu. Jeho kompletná podoba sa postupne vyskladala až v období „úpadku praktického rytierstva“¹²⁰, a to zrejme pod vplyvom rytierskych romancí a početných stredovekých teoretikov rytierstva, medzi ktorými hral prím Ramon Llull a Geoffroi de Charny. Investitúra, čiže verejný ceremoniálny obrad vstupu do rádu, bola neodmysliteľnou súčasťou nielen duchovných, ale aj laických rytierskych rádov a používali ju aj vyznamenania. O sile starej rytierskej tradície svedčí skutočnosť, že napríklad habsburský cisár Rudolf II. bol síce v roku 1578 zvolený za nového rytiera anglického Radu Podväzku, ale keďže sa osobne nezúčastnil investitúry, nikdy neobdržal insignie a oficiálne sa nepovažoval za vyznamenaného.¹²¹ Ojedi-

li publikované až v roku 1797 za vlády Pavla I., ale tieto stanovy boli spoločné pre Rad Svätého Ondreja, Rad Svätej Kataríny, Rad Svätého Alexandra Nevského a Rad Svätej Anny.

116 Les Statuts et Ordionnances de l'Ordre du Benoist Saint Esprit, Estably par le Tres Chrétien Roy de France et de Pologne Henry III. de ce nom. Paris : Jean Jombert, 1689, s. 40- 42, článok 36 stanov.

117 „Je jure d'etre fidèle au roi, à l'honneur et à la patrie.“ STEENACKERS, ref. 83, s. 305.

118 Opytovanie sa ako súčasť rituálu uvádza napríklad WALDSTEIN – WARTENBERG, Berthold. *Řád johanitu ve středověku. Kulturní dějiny řádu*. Praha : Academia 2008, s. 208; BARBER, Malcolm. *Noví rytíři. Dějiny templářského řádu*. Praha : Argo, 2006, s. 234-235.

119 „Deseas ser Caballero de la Real Orden Americana de Isabel la Católica?“ „Si deseo.“ „Quereis ser Caballero de la Real Orden Americana de Isabel la Católica?“ „Si quiero.“ „Estais entrado de sus estatutos, y de las obligaciones que imponen, y en cumplirlas?“ „Si lo estoy.“ Constituciones de la real Orden Americana de Isabel Católica, instituida por el Rey nuestro Señor en 24 de marzo de 1815. Madrid en la Imprenta Real Año de 1816, s. 53-54.

120 Nemáme pritom na mysli úpadok v tradičnom Huizingovskom ponímaní, ale zánik rytierstva v jeho štandardnej podobe stredovekých opancierovaných bojovníkov s osobitnou kultúrou a obdobie jeho postupnej adaptácie a transformácie v dôsledku zásadných zmien spoločenských a vojensko-politických podmienok.

121 Panovníci často na cestu dostávali dišpenz za predpokladu, že za seba v termíne do ôsmich mesiacov po ozná-

nelú výnimku v prípade laických rytierskych rádov predstavoval neapolský rád Lode z roku 1381, ktorého insígnie sa mohli zvolenému rytierovi prepožičať aj v neprítomnosti a v takom prípade mu ich doručil špeciálny posol.¹²²

Omnoho častejšie sa však prepožičiavanie insígnií *in absentia* uplatňovalo v prípade tzv. pseudorádov, ktoré prísne nedodržiavali svoje stanovy (pokiaľ ich vôbec mali) a insígnie viac než príslušnosť k rádu boli špecifickým vyznamenaním. Ako príklad môže slúžiť uhorský rád Draka z roku 1408 vo svojej druhej etape existencie¹²³ po roku 1411, keď v roku 1419 Žigmund Luxemburský prostredníctvom vyslanca poslal insígniu rádu dánskemu, nórskemu a švédskemu kráľovi Erikovi.¹²⁴ V roku 1429 Žigmundov iný posol, rytier Leonard, v poľskom Grodne insígniu rádu odovzdal litovskému vojvodovi Witoldovi.¹²⁵ Rovnaký rytier insígniu rádu odovzdal aj poľskému kráľovi Vladislavovi, ktorý ju mal prisľúbenú už od roku 1412.¹²⁶ Prípady uvedeného spôsobu distribúcie sú však ojedinelé a obmedzovali sa výlučne na niektoré pseudorády, pretože absenciou verejného slávnostného rituálu znižovali prestíž príslušného rádu. Štandardom bolo preto verejné a osobné preberanie insígnií.

Je zaujímavé, že tieto staré tradície zostali v platnosti aj u mnohých vyznamenaní. Napríklad zakladateľ pruského Radu Čierneho orla z roku 1701 v stanovách požadoval každoročné pravidelné kapitulné zhromaždenie nositeľov všetkých insígnií, na ktorom sa mala odohrávať slávnostná investitúra nových nositeľov vyznamenaní. Výnimku predstavovali iba cudzí panovníci, kurfirsti a kniežatá, ale tiež novonarodení vládnuci princovia, ktorí síce insígnie dostali už do kolísky, ale investitúry sa zúčastnili až po absolvovaní prvého svätého prijímania.¹²⁷

Uvedená tradícia pritom nebola živá iba v prípade vyznamenaní transformovaných priamo z rytierskych rádov alebo u najstarších vyznamenaní, ktorých zakladatelia si sami neboli istí charakterom svojej inštitúcie, ale boli v platnosti aj u niektorých, vyslovene záslužných vyznamenaní. Napríklad najstarším záslužným radom habsburskej monarchie, čiže vyznamenaním prepožičiavaným za preukázateľné zásluhy vojenského charakteru, bol Vojenský Rad Márie Terézie, založený v roku 1757. Bol určený pre dôstojníkov všetkých zložiek armády vrátane práporčíkov a kornetov, a prepožičiaval sa bez ohľadu na vierovyznanie, spoločenské postavenie, hodnosť a prípadné iné, bližšie nešpecifikované okolnosti. Jediným rozhodujúcim momentom pre priznanie radu boli vykonané zásluhy, svedecky doložené a komisionálne preskúmané a odobrené. Hoci jednoznačne išlo o záslužné vyznamenanie organizované podľa staršieho francúzskeho vzoru, stanovy vyznamenania, vydané v roku 1758 ho paradoxne charakterizovali ako vojenský rytiersky rád s členskou základňou, či-

mení zvolení pošlú splnomocnenú osobu nielen príslušného stavu, ale aj reputácie, Rudolf to však zrejme nevykonával. COLLINS, Hugh. E. L. *The Order of the Garter 1348 – 1461. Chivalry and Politics in Late Medieval England*. Oxford historical monographs. Oxford : Clarendon Press, 2000, s. 163. V prípade cisára Františka Jozefa I., ktorý bol do rádu zvolený v roku 1867, sa povinná slávnostná investitúra konala vo Viedni, dišpenz sa pritom týkal iba inštalácie, t.j. osobného uvedenia nového rytiera medzi ostatných príslušníkov rádu. SHAW, ref. 79, s. 27, 64.

122 BOULTON, ref. 75, článok 11 stanov, s. 227, článok 17 stanov, s. 229.

123 GRAUS, Uhorský rád Draka, ref. 6, s. 5.

124 BAUM, Wilhelm. *Cisár Zikmund. Kostnice, Hus a války proti Turkum*. Praha : Mladá fronta, 1996, s. 194.

125 PROCHASKA, Anton. Zjazd monarchów w Lucku. In *Przewodnik nauk i literatury* I., b.m.v., 1974, 5. časť, s. 59

126 BARANYAI, Béla. Zsigmond király ú.n. Sárkány – rendje. In *Századok* 1925 – 1926, roč. 59-60, s. 591. MÁLY-USZ, Elemér (ed.). *Zsigmondkori okléveltár III. (1411 – 1412)*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1993, s. 476, regist. č. 1933.

127 Statuten des Königlichen Preussischen Ordens vom Schwarzen Adler. Cölln an der Spree, Druckts Ulrich Liebpert, článok 3, 9, 22.

že ako združenie alebo organizáciu nositeľov insígnií, do ktorej sa vstupovalo predpísaným spôsobom. Zásluhovosť vyznamenania oproti tomu zdôrazňovalo nielen rozdelenie nositeľov insígnií spočiatku do dvoch, od roku 1765 do troch tried podľa veľkosti preukázaných zásluh, ale aj priznanie každoročne vyplácaných finančných peníí pre istý stanovený počet nositeľov insígnií a po ich smrti v polovičnej výške aj vdovám.¹²⁸ Každý vyznamenaný týmto radom sa musel podrobiť slávnostnej investitúre, v priebehu ktorej od panovníka prevzal insígnie radu. Investitúra sa však vyžadovala aj pri vyznamenávaní ďalšími záslužnými radmi monarchie, čiže Radom Svätého Štefana¹²⁹ z roku 1764, Radom Leopolda¹³⁰ z roku 1808 a Radom Železnej koruny¹³¹ z roku 1816.

Oproti tomu sa insígnie nemuseli odovzdať osobne, napríklad v prípade hessenského Domáceho Radu Zlatého Leva z roku 1818. V prípade, ak sa vyznamenaný na obrad investitúry nemohol osobne dostať, kurfirst mu insígnie a stanovy poslal spolu s osobitným listom.¹³² V prípade Kráľovského Saského Domáceho Radu Rutovej koruny z roku 1807 boli od investitúry oslobodení iba cudzí panovníci a kniežatá, ktorým sa insígnie mohli odovzdať osobne, alebo prostredníctvom posla.¹³³

Ojedinelý a celkom výnimočne neosobný vzťah voči vyznamenaniu a jeho nositeľom demonštrovalo vyznamenanie hessensko-darmstadských veľkovejvodov. Rad bez pomenovania v roku 1807 založil veľkovejvoda Ludwig I., ale viac sa oň nezaujímal. Po jeho smrti sa Ludwig II. rozhodol rad obnoviť, a tak vyznamenanie v roku 1831 konečne dostalo stanovy a pomenovanie – Rad Ludwiga. Text stanov vynikajúco dokumentuje pozoruhodný nezáujem obnoviteľa radu o svoje vyznamenanie. Je veľmi stručný, neobsahuje zvyčajnú obširnú preambulu a nie je v ňom žiadna zmienka o funkcii veľmajstra alebo hlavy radu, jediné pripomenutie predstaveného radu obsahuje článok 5, ktorý uvádza, že právo menovania za člena radu sa viaže na hessenského veľkovejvodu. Pozoruhodne neosobne je popísané aj prepožičanie insígnií v článku 6, podľa ktorého osobu o jej menovaní do radu (čiže o vyznamenaní a prepožičaní insígnií radu) upovedomí kancelár zaslaním insígnií, dekrétu a výtlacku stanov.¹³⁴ Uvedený postoj je však skutočne jedinečný a rovnako ojedinelé je aj prepožičiavanie insígnií vyznamenaní bez obradu investitúry.

Všetky skúmané segmenty obradu rytierskej investitúry, ktorej zložitá a variabilná podoba sa začala formovať v priebehu 11. storočia, sa používali nielen v početných laických rytierskych rádoch, ku vzniku ktorých dochádzalo od 1. tretiny 14. storočia, ale pevné miesto našli aj v rituálnych obradoch spojených s prepožičiavaním insígnií rôznych vyznamenaní – a to nielen v prípade historicky najstarších, panovníckych (dynastických) radov a novodo-

128 Panovnícky pár do pokladne radu vložil kapitál vo výške 150 000 zlatých. Podľa stanov radu sa dvadsiatim nositeľom veľkokríža každoročne vyplácal dôchodok po 1 500 zlatých, nositelia rytierskych insígnií boli rozdelení do dvoch skupín po 100 osôb. Príslušníkom 1. skupiny sa vyplácalo po 600 zlatých, v druhej skupine to bolo po 400 zlatých. Statuten des löblichen Militärischen Maria Theresien – Ordens. Wien 1758, článok 8.

129 Statuta des vortrefflichen Ritter – Ordens des Heiligen Stephani Ersten Apostolischen Königes. Wien 1764, článok 25 stanov.

130 Statuten für den Erhabenen Österreichisch – Kaiserlichen Leopolds – Orden. Aus der Kaiserlich – Königlichen Hof- und Staatsdruckerey. Wien 1808, článok 15 stanov.

131 Statuten für den Oesterreichisch – Kaiserlichen Orden der eisernen Krone. Wien 1816, článok 13 stanov.

132 Erneuerte Statuten des kurfürstlich hessischen Haus – Ordens vom Goldenen Loven. Cassel, 1818, článok 12 stanov.

133 Statuten des Königlich Sächsischen Haus – Ordens der Rauten – Krone vom 20sten Juli 1807. Samostatná tlač, článok 7 stanov.

134 Stanovy v podobe tlače listiny vydané v Darmstade 14.12.1831 bez uvedenia obvyklého záhlavia, miesta a dátumu tlače, článok 6.

bých záslužných radov, ale dokonca aj v prípade dekorácií, čiže nižších foriem vyznamenaní vo faleristickom ponímaní. Dôvodom bolo nielen počiatočné chápanie fenoménu nositeľných a neprenosných vyznamenaní ich zakladateľmi ako bezprostredných pokračovateľov starých rytierskych rádov alebo dokonca ich nesprávne stotožňovanie s pravými rytierskymi rádmi,¹³⁵ ale uvedené prvky rytierskej kultúry dodávali novým vyznamenaniám potrebnú a v praxi osvedčenú exkluzivitu. Hoci neskôr dochádzalo k zjednodušovaniu týchto rituálov a rady sa postupne oslobodzovali od početných starých a už nefunkčných rytierskych reliktov, ich jadro v podobe rytierskej investitúry, hoci nevyhnutne transformované v dôsledku početných zásadných politicko-spoločenských a kultúrnych zmien, ku ktorým došlo v priebehu nasledujúcich stáročí, zostalo živé a funkčné dodnes. Jeho derivát sa aj v súčasnosti v podmienkach Ozbrojených síl Slovenskej republiky používa nielen počas obradu udeľovania rezortných vyznamenaní, ale v omnoho väčšej miere sa aplikuje pri slávnostnom obrade vyraďovania absolventov vojenských vysokých škôl, kedy sa k slovu dostáva aj rituálny úder šablou na plece nového vojaka tak, ako sa to dialo v období vrcholného rozkvetu stredovekého rytierstva.

I. GRAUS: RITTERSCHLAG ALS VORAUSSETZUNG DER VERLEIHUNG DER INSIGNIEN EINIGER ORDEN, HAUSORDEN UND VERDIENSTORDEN

Der vorgelegte Beitrag befasst sich mit der Problematik des Ritterschlags in ganz neuen und in dieser Weise bis jetzt noch nicht dargelegten Zusammenhängen, und zwar im Bezug auf die Auszeichnungen in Form vom Orden, Hausorden und Verdienstorden. Im einführenden Teil der Studie wird das eigentliche Phänomen des Ritterschlags erörtert, dessen Anfänge bis in das 11. Jahrhundert reichen. Während beim Ritual des Ritterschlags in dieser Zeit die liturgischen Motive in den Vordergrund gestellt wurden, was auf den Einfluss des aktiven Teiles des Klerus zurückzuführen ist, kam es im 15. Jahrhundert zu einer wesentlichen Vereinfachung des Rituals. Nicht nur, dass der Reinigungsbad und die Nachtwache vor dem Rituals nicht mehr angewendet wurden, sondern des Öfteren sah man sogar von den Treuegelöbnis und vom Gürtlen mit dem Rittergürtel ab und somit beschränkte sich das Ritual lediglich auf einen Schlag mit dem Schwert oder mit der Hand. Der Autor des Beitrags befasst sich eingehend mit dem Schlüsselmoment des Ritterschlags, der grundsätzlich auf dem physischen Kontakt beruhte – entweder in Form von Schlag, Umarmung, Kuss oder Handschlag – und durch den die Handlung ihre Rechtskräftigkeit erlangte. Der neue Ritter musste nicht unbedingt durch den Herrscher kreiert werden, es konnte durchaus auch ein anderer Ritter sein; der Autor führte in seinem Beitrags auch einige Beispiele an, wo ein einfacher Ritter dem Herrscher einen Ritterschlag erteilte. Neben den Beispielen eines Handelsüblichen Ritterschlags werden auch Beispiele von Massen-Ritterschläge von mehreren Menschen auf einmal herangezogen, die üblicher Weise während der Krönungsfeierlichkeiten stattgefunden haben. Zum Beispiel während der Krönung von Karl IV. zum Kaiser des Heiligem Römischen Reiches im Jahre 1355 wurden auf diese Weise rund 1 500 Menschen zu Ritter geschlagen, weswegen die Zweifel am Wert und an der Rechtmäßigkeit des Rit-

135 Aj Mária Terézia, zakladateľka najvyššieho uhorského vyznamenania – Radu Svätého Štefana z roku 1764, sa v zhode s dobovými názormi domnievala, že obnovuje starší rytiersky rád, založený svätým Štefanom, ako to zdôraznila v preambule stanov radu a pripomenula aj v kruhopise pamätnej medaily, vydanaj pri príležitosti prepožičiavania prvých insígnii radu. GRAUS, Igor. Uhorský kráľovský Rad rytierov svätého Štefana, apoštolského kráľa a prax prepožičiavania jeho insígnii v období vlády Márie Terézie, Jozefa II. a Leopolda II. (1764 – 1792). In KOWALSKÁ, Eva – ČELKOVÁ, Mária (ed.): *Zlatá a strieborná cesta cisára Františka Štefana Lotrinského po stredoslovenských banských mestách*. Zborník príspevkov z medzinárodného seminára pri príležitosti 250. výročia návštevy cisára Františka Štefana Lotrinského na strednom Slovensku. Banská Štiavnica, 2001, s. 62.

terschlags dieser Art angebracht sein dürften. Ein zweites Sonderphänomen, mit dem sich der Autor des Beitrags beschäftigt, ist der mehrfache Ritterschlag einer und derselben Person und der sog. Selbst-Ritterschlag.

Während viele mittelalterlichen weltlichen Ritterorden den Ritterschlag ihrer Mitglieder nicht verlangt haben, kam es – paradoxerweise erst lange nach dem Niedergang des Rittertums – zur Wiederbelebung alter Reminiszenzen auf den Ritterschlag durch Gründer der neuen Auszeichnungen in Form von dynastischen Orden und Verdienstorden, die vor der Übergabe der Insignien die Zeremonie des Ritterschlags durchführten. Der Autor der vorliegenden Studie geht im Einzelnen auf solche Fälle des Ritterschlags ein, die die Satzungen einzelner neuer Auszeichnungen zur Voraussetzung hatten, wobei er gleichzeitig auch die verbleibenden Relikte alter Ritterorden, bzw. des Rittertums an sich verfolgt, die beim Ritual des Ritterschlags übernommen wurden. Es ging unter anderem um das rituelle Bad, Weihung des Schwertes, das rituelle Fragen des Anwärters nach seinem Vorhaben, ob er den Eintritt in den „ritterlichen Orden“ wünsche, und die Ablegung des Treuegelöbnisses. Die angeführten ritterlichen Relikte fanden ihren festen Platz im Prozess der Insignienverleihung einzelner Orden und in vereinzelt Fällen auch der Verleihung der Dekorationen, verstanden als Dekoration, und das vor allem wegen der anfänglichen Wahrnehmung moderner, seit Ende des 16. Jahrhunderts eingeführter Auszeichnungen als unmittelbarer Fortsetzer der Tradition der alten ritterlichen Orden, oder sogar wegen ihrer irrtümlichen Identifizierung mit den wahren ritterlichen Orden, sprich den Ritterbünden. Jedoch ein nicht zu unterschätzendes Motiv bei der Beibehaltung ritterlicher Traditionen war auch die Tatsache, dass gerade die bereits angeführten Merkmale der mittelalterlichen Kultur des Rittertums den neuen Auszeichnungen einen in der Praxis bewährten Hauch an Exklusivität verliehen haben. Später gewann zwar die Tendenz zur Vereinfachung dieser Rituale die Oberhand und die Auszeichnungen wurden nach und nach von den Einflüssen vieler alter und nicht mehr vorhandener ritterlicher Relikte befreit, ihr Kern in Form von ritterlicher Investitur, obwohl zwangsweise transformiert infolge politisch-gesellschaftlicher und kultureller Umwandlungen in Laufe der darauffolgenden Jahrhunderte, blieb bis in die Gegenwart erhalten.